

Міністерство освіти і науки України

Національний університет "Києво-Могилянська академія" Факультет
правничих наук

Кафедра загальнотеоретичного правознавства та публічного права

Магістерська робота

освітній ступінь - магістр

на тему: **«ПОРІВНЯННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧОГО
ЗАКОНОДАВСТВА»**

Виконав: студент 2 року навчання,
спеціальності 081 «Право»

Даниленко Денис Олександрович

Керівник: Ключковський Ю.Б.,
доктор юридичних наук, професор

Рецензент Мельник М.І
доктор юридичних наук, професор

Магістерська робота захищена з оцінкою
« _____ »

Секретар Е К _____

« ____ » червня 2020 р.

Київ - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	8
1.1. Історія становлення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України.....	8
1.2. Суть та значення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України.....	23
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНА ТА АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЕФЕКТИВНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА	37
2.1. Мета та значення застосування кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства України	37
2.2. Підстави для притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства України	46
2.3. Суб'єкти які можуть бути притягнуті до кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства України	52
2.4. Реалізація кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства України	60
Висновки до розділу 2	67
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	69
3.1. Міжнародний досвід застосування кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства	77
3.2. Перспективи запровадження альтернативних видів санкцій за порушення виборчого законодавства.....	79

Висновки до розділу 3	82
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87

ВСТУП

Участь народу у здійсненні державної та публічної влади в Україні є безмовним проявом демократизації української державності. Тяжіння України до виходу на міжнародний європейський простір зумовлюють необхідність перегляду існуючих стандартів, що стосуються гарантування прав та свобод людини і громадянина у тому числі і тих, що стосуються виборчих прав.

Прийняття у 2019 році Виборчого кодексу України показало готовність та спроможність українського законодавця змінювати чинне законодавство, шляхом його уніфікації.

Проте виборчі процеси, що відбулися в Україні у 2019 році – вибори Президента України та вибори народних депутатів України, – не обійшлися без правопорушень, що відбулися як до початку виборчого процесу, під час його проведення та безпосередньо після нього, на що вказують звіти надані громадськими та міжнародними організаціями за результатами проведених виборів.

Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства являє собою негативну реакцію держави на вчинення правопорушення у даній галузі. Чинним законодавством передбачено існування кримінальної та адміністративної видів відповідальності, що регулюються Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення відповідно.

Важливість дослідження юридичної відповідальності, зокрема кримінальної та адміністративної, можливо пояснити тим, що чинний Виборчий кодекс України передбачає, що «особи, винні в порушенні законодавства про вибори, виборчих прав виборців, кандидатів, партій (організацій партій) - суб'єктів виборчого процесу, притягаються до кримінальної, адміністративної або іншої відповідальності в порядку,

встановленому законом». А самі ж склади правопорушень та санкції за їх вчинення знаходяться у згаданих вище кодексах.

Актуальність теми пояснюється тим, що будь-яке правове явище найкраще можна дослідити у процесі здійснення порівняльного аналізу окремих його складових.

Таким чином, предметом нашого дослідження виступає порівняння кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства та їх теоретичне і практичне значення у виборчому процесі України. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі застосування адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства України.

Метою даного дослідження виступає здійснення комплексного порівняльного аналізу кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства України.

Для досягнення поставленої мети було визначено дослідження таких питань:

- З'ясувати історичні аспекти становлення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства
- Визначити поняття та основних ознак юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства;
- Дослідити роль та значення адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства;
- З'ясувати підстави для застосування адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства;
- Проаналізувати суб'єктів, що можуть бути притягнуті до адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства;
- Дослідити чинне законодавство іноземних держав щодо регулювання юридичної відповідальності за виборчі правопорушення;

- Визначити можливість запровадження додаткового виду покарання у вигляді – позбавлення активного виборчого права (права голосу).

При проведенні дослідження були застосовані такі методи:

Історико-правовий, який використовувався у процесі дослідження становлення інституту юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Порівняльного аналізу який використовувався для дослідження спільних ознак та відмінностей адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Аналітичний метод використовувався у процесі виокремлення проблемних питань адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Питання пов'язані із юридичною відповідальністю за порушення виборчого законодавства загалом та адміністративної відповідальності чи кримінальної зокрема, були досліджені таким науковцями, як: М.О. Акімов, О.П. Братівник, Т.О. Губанова, Л.В. Гудзь, І. В. Зелена, В.В. Кальник, Ю.Б. Ключковський, Д. О. Колодін, Л.М. Костецька, В.В. Кострицький, Ю.М. Коцюбинська, Ю. В. Кривицький, С.Я. Лихова, І.О. Луговий, М. В. Мазур, Л.П. Медіна, Ю.О. М.І.Мельник, М.О. М'ягков, К.О. Павшук, Ромова, А.Ю. Рямзін, М.О. Свірін, П. Р. Сенік, І.Є. Словська, С. Р. Тагієв, М.М. Терещук, І.В. Тимошенко, М.І. Хавронюк, Г.П. Циверенко, П.О. Шорська, Є.В. Шульга, та інших.

Зокрема, І.В. Тимошенко у своїй праці «Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства України» досліджувала загальні поняття юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, а саме принципи, підстави та різновиди. Проте, поза її увагою залишився досвід іноземних держав щодо регулювання юридичної відповідальності за правопорушення виборчого законодавства, що було вивчено у цьому дослідженні. С.Я Лихова у своєму монографічному дослідженні «Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод

людини і громадянина» присвятила окремий розділ виборчим правопорушенням, проте досліджувала їх із точки зору науки кримінального права. І.О. Луговий у своєму дисертаційному дослідженні «Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення» розглядав теоретичні та правові проблеми застосування інституту адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Структура роботи складається із трьох розділів, що включають вісім підрозділів, вступу та висновків. Загальний обсяг роботи - 100 сторінок, кількість джерел використаної літератури – 77 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

1.1. Історія становлення інституту юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України.

Вибори як певний політико-правовий інститут відіграють роль своєрідного «каталізатора» демократичних перетворень у всьому суспільстві. Виборчі процеси в Україні, що відбуваються протягом не досить довгого періоду, дають змогу зробити певні висновки про стан дотримання основних прав та свобод громадян, про рівень демократизації країни загалом, рівень розвитку загальносвітових стандартів, проведення безпосереднього народовладдя, тощо. Серед практиків та науковців, котрі досліджували виборчі процеси, а також громадських та політичних діячів, досить часто ведеться мова, що стосується гарантування виборчих прав саме протягом певного виборчого процесу. Гарантіями виборчих прав визнається система правових норм, організаційних засобів, за допомогою яких Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами держави, забезпечується їхня охорона, а у разі порушення – відновлюється їх законність та конституційність [1, с. 192].

Частиною другою статті 3 Конституції України передбачено, що права і свободи людини та їх гарантії, визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава є відповідальною перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Терещук М.М. зазначав, що держава як політико-територіальна організація влади та суспільства передбачає можливість застосування правового примусу, у тому числі, і щодо органів державної влади чи

місцевого самоврядування, де однією із форм примусу виступає юридична відповідальність [3, с. 67].

Розпочинаючи дослідження будь-якого правового явища важливим завжди є вивчення питання історії його становлення та основних тенденцій розвитку, що у свою чергу, дозволить виявити та розкрити сутність і значення такого явища. У цьому контексті не є виключенням і історія становлення інституту юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України.

Необхідно сказати, що інститут юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства має досить тривалу історію свого утвердження, а удосконалення його триває ще й донині.

Історію становлення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства будемо починати досліджувати з моменту перших згадок про такі порушення та заходи юридичної відповідальності за них, на рівні законодавчих актів у період, коли Україна входила до складу Радянського Союзу.

Для початку зазначимо, що першим актом у якому було зазначено певний вид порушення виборчого законодавства та встановлено міру юридичної відповідальності була постанова ВЦВК та РНК СРСР від 28 січня 1929 року. Цією постановою до Кримінального кодексу Російської Радянської соціалістичної федеративної республіки 1926 року було додано ст. 91-1, котра передбачала відповідальність шляхом виконання примусових робіт строком до шести місяців або встановлювала штраф до п'ятисот карбованців за перешкоджання з боку наймача у сільській місцевості по відношенню до найманих осіб у реалізації ними своїх виборчих прав. Через кілька днів, постановою ВЦВК і РНК УРСР від 6 лютого 1929 р. схожу норму було додано до Кримінального кодексу Української РСР 1927 року (ст. 85-1). Як зазначають науковці, саме дана норма, вперше в історії українського права було спрямованою на забезпечення охорони виборчих прав громадян,

незважаючи на те, що її дія стосувалася лише виборців, котрі працювали по найму у сільських місцевостях [4, с.542].

Хоча до цього часу у законодавчих актах Російської соціалістичної федеративної радянської республіки (далі – РСФРР) та Української соціалістичної радянської республіки (далі – УСРР) існували певні згадки про відповідальність та санкції, котрі стосувалися певним чином обмежень виборчих прав. Серед яких можливо вказати на:

- Кримінальний кодекс РСФРР 1922 року, у ст. 104, якого передбачався вид покарання, що полягав у застосуванні примусових виправних робіт на строк не менше трьох місяців за участь у виборах до рад особи, котра не мала не те законного права. До того ж, у ст. 32 цього ж Кримінального кодексу було визначено покарання із назвою «поразки прав», що полягало у позбавленні строком не більше п'яти років пасивного та активного виборчого права, пасивного та активного виборчого права в професійні та інші організації, права займати відповідальні посади, у тому числі, права займати відповідальні посади чи бути засідателями у народному суді, захисниками у суді, опікуном чи піклувальником [5].
- Кримінальний кодекс УСРР 1922 року, де було визначено відповідні обмеження прав засудженого, які полягали в позбавленні активного і пасивного виборчого права [6, с.102]. Проте, даними кодексами не було визначено, саме за які злочини карали та позбавляли пасивного та активного виборчого права. Як зазначає Ставнійчук, у той період пряме волевиявлення застосовувалось тільки при формуванні міських і сільських рад робітничих, селянських, червоноармійських депутатів [7, с. 47].

Тому, можливо лише припускати, що в даний період юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства стосувалася правопорушень, що могли відбуватися на виборах міських і сільських рад

робітничих, селянських, червоноармійських депутатів, які проводилися відкритим голосуванням.

Наступний період становлення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, можливо визначити на рівні 1938 року, коли було прийнято Постанову Центрального Виконавчого Комітету Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) «Положення про вибори в Верховну Раду УРСР», відповідно до якої вносилися зміни до Кримінального кодексу УРСР 1927 року [8].

Ухвалення даної постанови стало необхідним у зв'язку із прийняттям у 1937 році Конституції УРСР, яка у своїх статтях вказувала на те, що вибори є прямими, починаючи від обласних, окружних, районних, міських, районних у великих містах, селищних, станичних та сільських Рад депутатів трудящих та завершуючи Верховною Радою УРСР [9].

Зазначена вище Постанова, вносила зміни до Кримінального кодексу УРСР, які саме у кодифікованому акті (Кримінальному кодексі УРСР 1927 р.) визначали за які порушення виборчого законодавства могли карати. У новій редакції було викладено ст. 85-1: «За перешкоджання шляхом насильства, обману, погроз або підкупу громадянину Союзу РСР у здійсненні його права обирати і бути обраним в Ради народних депутатів трудящих – позбавлення волі на строк до двох років», а також додано до Кримінального кодексу УРСР ст. 108-1 – «за підробку виборчих документів або завідомо неправильний підрахунок голосів при виборах в Ради депутатів трудящих, вчинене посадовою особою Ради або членом виборчої комісії, позбавлення волі на строк до трьох років» [10, с. 10].

Таким чином, можливо сказати, що починаючи від 1938 року юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства мала вираження у двох випадках, а саме: перешкоджання особі вільно реалізовувати своє виборче право на всіх тогочасних рівнях виборів та у випадку підробки виборчих документів чи неправильного підрахунку голосів.

Якщо порівняти законодавство сусідньої Республіки Польщі, адже певна частина українських земель в той період входила до цієї складу цієї держави, то можливо згадати про Польський кримінальний кодекс 1932 року, який містив окремий розділ XX, що мав назву «Злочини проти голосування у публічних справах». Даний розділ містив шість статей, які визначали кримінально-карні право рушення, що стосувалися порушень виборчого законодавства. Так кримінально-карними діями визнавалися:

- «Стаття 118. Хто, всупереч закону, впливає на результат голосування у громадських справах, відбуваючись на підставі Конституції чи іншого закону, і зокрема: а) складає список виборців, минаючи уповноважених чи вносячи сторонніх; б) використовує обман для складання неправильних списків голосування; в) пошкоджує, приховує, відтворює або підробляє протоколи або інші документи для голосування; г) проводить голосування, не маючи на це права; д) зловживання допускаються при прийнятті чи підрахунку голосів.
- Стаття 119. Хто з насильством, незаконною загрозою або обманливо турбує: а) проведення засідання перед голосуванням, або б) вільне використання права голосу »або в) голосування чи підрахунок голосів,
- Стаття 120. Той, хто використовує насильство, незаконні погрози або обман, щоб вплинути на голосування правомочної особи чи її голосувати,
- Стаття 121. Хто надає або обіцяє надати фінансову або особисту вигоду особі, яка має право голосу, або іншій особі, щоб вплинути на спосіб голосування особи, яка має право або заважати йому голосувати,
- Стаття 122. Хто, маючи право голосу, приймає фінансову або особисту вигоду для себе або інша особа для узгодженого голосування або за утримання від голосування або вимагає такої переваги,

- Стаття 123. Той, хто приймає фінансову або особисту вигоду для себе або іншої особи за надання впливу на спосіб голосування уповноваженої особи або за запобігання його голосування, або запрошувати таку перевагу,
- Стаття 124. Хто, всупереч положенням про таємниці голосування, читає зміст чужого голосування» [11].

Як впливає зі змісту цитованих вище статей у Республіці Польща, у міжвоєнний період, кримінально-карними діями вже визнавалися і порушення таємниці голосування, і різноманітні форми підкупу чи фінансової вигоди, що могли мати місце у виборчих процесах, які відбувалися. Це можливо пояснити звичайно тим, що у міжвоєнний період у Республіці Польща прямі вибори були до всіх органів влади на основі конкурентної пропорційної виборчої системи, що і вимагало відповідного законодавчого закріплення порушень, що визнаються протиправними та є кримінально-карними, на відміну від УРСР, коли лише відповідно до Конституції УРСР 1937 року прямі вибори були запроваджені і до Верховної Ради УРСР.

Медіна Л.П. наступним етапом становлення юридичної відповідальності за виборчі правопорушення визначала прийняттям «Основ кримінального законодавства СРСР і союзних республік» 1958 року, а згодом Кримінального кодексу УРСР 1960 року, де у главі IV Особливої частини йшлося про «Злочини проти політичних та трудових прав громадян», де, як вказує дослідниця, було визначено ті ж самі склади злочинів проти виборчих прав громадян України, що і в подальшому були визначені у Кримінальному кодексі України 2001 року [12, с. 11].

Слід сказати, що Кримінальний кодекс УРСР 1960 року визначав кримінальну відповідальність за такі три злочини:

- «Порушення таємниці голосування;
- Перешкоджання здійсненню виборчого права;

- Підлог виборчих документів, приписка або неправильний підрахунок голосів» [13].

Таким чином, можливо сказати, що на період прийняття кодифікованого акта, що стосувався кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства, під такою відповідальністю розумілося насамперед порушення політичних прав громадян.

Кримінальний кодекс УРСР 1960 року мав свою чинність протягом сорока наступних років. Також, слід наголосити, що до Кодексу за цей період було внесено досить значну кількість змін, що стало необхідним у зв'язку із прийняттям та розширенням виборчого законодавства, що у свою чергу вимагало приведення нормативно-правових актів із нижчою юридичною силою у відповідність до актів вищої юридичної сили. Окрім того, падіння тоталітарного режиму та незалежність України стали об'єктивними чинниками для перегляду існуючого законодавства, що стосується юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Так, у 1983 було вперше було внесено зміни до ст.ст. 127-128 Кримінального кодексу УРСР на підставі Указу Президії Верховної Ради Української РСР. Проте, стосувалися такі зміни лише підвищення заходів кримінальної відповідальності. [14]. Також відповідні зміни були внесені і у 1990, 1993 роках. Увагу слід приділити саме змінам, що були внесені у 1999 році, тобто за два роки до прийняття нового Кримінального кодексу України, адже стосуються вони перейменування Глави IV, «Злочини проти політичних прав» на «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав громадянина» [15].

Із цього приводу, Лихова С.Я. вказувала, на те, що в якості родових об'єктів Глави IV названо конституційні права і свободи громадян: виборчі, трудові та особисті. Виборчі права винесено в назву глави і це вказує на їх самостійний характер та визначає як окремого родового об'єкта. Це, безумовно, є позитивним моментом, адже раніше, до прийняття вказаного закону, мова йшла про політичні права громадян в цілому і при цьому деякі з

них перебували поза межами кримінально-правового захисту Внесення в назву глави терміну «виборчі права» свідчить про те, що законодавець звертає особливу увагу саме на ці права, які в структурі політичних прав займають головне місце і практично надають людині статус громадянина, здатного брати участь у політичному житті держави і суспільства [16, с.31-32].

Можна погодитися із думкою дослідниці із того приводу, що законодавець дійсно звернув особливу увагу на виборчі права, проте сам об'єкт злочинів, що знаходиться у даній Главі, є більш широким, ніж просто виборчі права. Для прикладу можливо навіть розглянути ст. 129-1, об'єктом злочину якого виступали не виборчі права, а право на участь у референдумі (право громадян на участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, а також встановлений порядок організації та проведення всеукраїнського або місцевого референдумів) [13].

Що стосується інституту адміністративної відповідальності за правопорушення виборчого законодавства, то тут П.Р. Сенік зазначає, що до 1990 р. в Україні не було встановлено адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства, та й такої необхідності в цьому не було, адже у виборчих процесах, у радянські часи, ніхто реально не міг вплинути на його результати, навіть громадяни, які вважалися виборцями. Нині, як відомо, відносини, що регулюються статтями третього розділу Конституції України та іншими актами виборчого законодавства, потребують надійного правового захисту [17, с. 179].

Хоча, Кодекс України про адміністративні правопорушення був прийнятий у 1984 році [18], саму ж адміністративну відповідальність за порушення виборчого законодавства не було визначено на рівні даного кодифікованого акта з моменту його прийняття і лише за рік до проголошення незалежності України, указом Президії Верховної Ради УРСР від 19.01.1990 р. чинний ще й донині Кодекс було доповнено ст. 186-2, що

мала назву «Порушення законодавства про вибори народних депутатів», яка передбачала адміністративну відповідальність за такі правопорушення, як:

- «Публічні заклики або агітація за бойкотування виборів, опублікування або поширення іншим способом завідомо неправдивих відомостей про кандидата в депутати, а так само агітація за або проти кандидата в день виборів;
- Видача членом дільничної виборчої комісії виборчого бюлетеня для голосування за іншу особу;
- Втручання в роботу виборчих комісій, що перешкоджає виконанню ними обов'язків, пов'язаних з реєстрацією кандидатів у депутати, підрахунком голосів на виборчій дільниці, визначенням результатів виборів по округу, підбиттям загальних підсумків виборів [19].

Такі зміни стали необхідними у зв'язку із першими конкурентними виборами, котрі наближалися, відповідно до нового Закону УРСР «Про вибори народних депутатів» 1989 р.

Вже у 1993 році Кодекс було доповнено ст. 186-4, яка стосувалася встановлення адміністративної відповідальності за порушення законодавства про референдум, а ст. 186-2 викладено у новій редакції встановлювала адміністративну відповідальність не лише за порушення законодавства про вибори народних депутатів, а ще й законодавства про вибори Президента України [20].

Отже, з проголошенням незалежності України пов'язаний ключовий етап становлення інституту юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства. Повалення комуністичного режиму, проведення перших виборів народних депутатів України та Президента України ставали причиною для внесення відповідних змін, що стосувалися виборчих процесів, у тому числі і заходів юридичної відповідальності за можливі порушення законодавства про вибори.

Таким чином, можливо підсумувати, що після 1991 року законодавство, що встановлювало юридичну відповідальність за порушення

виборчого законодавства становили: чинний ще й до нині Кодекс України про адміністративні правопорушення, яким було встановлено адміністративну відповідальність за порушення виборчого законодавства; Кримінальний кодекс УРСР 1960 року, який до прийняття нового кримінального закону у 2001 році встановлював кримінальну відповідальність за порушення виборчого законодавства.

Деякі науковці, поряд із кримінальною та адміністративною відповідальністю виділяють ще одну. Так, Тагієв С.Р. говорив, що потрібно виділяти щонайменше основних три види відповідальності за порушення виборчого законодавства, а саме конституційну, яка виникає на підставі виборчих законів, (мова про які йтиме далі), кримінальну, що передбачена Кримінальним кодексом України та адміністративну, що передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення [21, с. 80].

Тут важливо пам'ятати про засадниче положення кримінального права, де підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, яке містить склад злочину, що передбачений цим кодексом (ст. 3 КК України) [22]. На відміну від кримінальної відповідальності, адміністративна відповідальність може наступати і у випадках вчинення адміністративних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачена законами, проте ще не включена до Кодексу (ст. 2 КУпАП) [18].

Таким чином можливо не погодитися із Тагієвим С.Р., щодо питання адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства, адже як вказує Кодекс, адміністративна відповідальність не наступає виключно у випадках передбачених у Кодексі.

Щодо конституційно-правової відповідальності, слід сказати, що у Законі України «Про вибори народних депутатів Української РСР» від 27.10.1989 року відповідальності була присвячена ст. 14 у якій йшлося про те, що «Особи, які перешкоджають шляхом насильства, обману, погроз або іншим шляхом вільному здійсненню громадянином Української РСР права

обирати і бути обраним народним депутатом Української РСР, вести передвиборну агітацію, публічно закликають або агітують за бойкотування виборів, а також члени виборчих комісій, службові особи державних і громадських органів, які вчинили підлог виборчих документів, завідомо неправильний підрахунок голосів, порушили таємницю голосування або допустили інші порушення цього Закону, несуть встановлену законом відповідальність. До відповідальності притягаються також особи, які опублікували або іншим способом поширили завідомо неправдиві відомості про кандидата в депутати [23].

Відразу необхідно відмітити, що у даному випадку ми не можемо говорити про конституційно-правову відповідальність, адже дана норма є банкетною та відсилає нас до положень Кримінального кодексу УРСР, де і передбачено кримінальну відповідальність за вказані у ст. 14 Закону діяння.

Можливо припустити, що конституційно-правова відповідальність існує у випадках, коли певні діяння, що визначені виборчим законодавством як порушення, не мають свого закріплення у Кримінальному кодексі України чи Кодексі України про адміністративні правопорушення. До того ж, на відміну від кримінальної та адміністративної відповідальності, така відповідальність обмежується по суті межами виборчого процесу.

Важливим моментом у історії становлення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства було прийняття нового Кримінального кодексу України, у 2001 році, який містив, Розділ V. «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» та включав в себе чотири види правопорушень, а саме:

- Перешкоджання здійсненню виборчого права (стаття 157 КК України);
- Неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів (ст. 158 КК України);
- Порушення таємниці голосування (ст. 159 КК України);

- Порухення законодавства про референдум (ст. 160 КК України) [22].

Можемо відзначити, що відмінностей між первинною редакцією Кримінального кодексу України та чинним до 2001 року Кримінальним кодексом Української РСР було небагато і склади злочинів, що були передбачені двома кримінальними кодексами за порушення виборчого законодавства, були майже ідентичними.

Необхідним також буде згадати про виборчий закон, котрий вперше визначав випадки у самому законі, при вчиненні котрих особа притягується до юридичної відповідальності. Мова йде про прийнятий 6 квітня 2004 року Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», який у ст. 88 встановлював, що особа притягується до адміністративної, кримінальної чи іншої відповідальності у випадках:

- «використання свого посадового або службового становища з метою бути обраним депутатом, сільським, селищним, міським головою;
- перешкоджання шляхом насильства, обману, погроз, підкупу чи іншим способом вільному здійсненню громадянином України права обирати і бути обраним;
- поширення явно неправдивих відомостей про кандидатів у депутати, про кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови або здійснення інших дій, що принижують честь і гідність кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови;
- перешкоджання проведенню передвиборної агітації чи порушення встановлених правил ведення передвиборної агітації» [24].

В законі містяться й інші випадки, що мають бути підставою для притягнення до кримінальної чи адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства відповідно до рівня виборів, що регулював даний Закон.

Варто сказати, що це була спроба законодавця вийти за межі бланкетних норм, що були і є характерними для виборчого законодавства. Проте, слід додати, що на час прийняття даного Закону редакція Кодексу України про адміністративні правопорушення не містила статей, котрі встановлювали адміністративну відповідальність за порушення виборчого законодавства саме на місцевих виборах. Відповідальність за порушення законодавства, що стосувалася місцевих виборів, мала своє закріплення у Кримінальному кодексі України, і якщо співставити положення даного Закону та Кримінального кодексу України, можливо дійти висновку, що перелік цих правопорушень був простим дублюванням статей Кримінального кодексу України.

Проте, пізніше Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян» від 23.02.2006 № 3504-IV до Кодексу України про адміністративні правопорушення було додано Главу 15-А «Адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення», яка містила вже чотирнадцять статей, які визначали правопорушення виборчого законодавства за які було встановлено адміністративну відповідальність. Цим же Законом було внесено зміни і до Кримінального кодексу України, які стосувалися доповнення існуючих статей новими складами злочинів, та до Кодексу було додано статтю 158-1 «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму»[25], яка виходила за межі захисту виборчих прав.

Від моменту набрання чинності КК України у 2001 році, законодавець постійно тримав під пильною увагою кримінально-правові норми, які визначили виборчі злочини. Зміни до кодифікованого акту були пов'язаними із відповідною очікуваною процедурою виборів певного рівня, чи ж певною реакцією щодо виявлених правопорушень у виборчому законодавстві, що спостерігалися після проведення чергового виборчого процесу. І тому, з

метою справедливості, потрібно зазначити, що істотних змін зазнавали норми і виборчого законодавства. Адже майже під всі вибори, що відбувалися в Україні приймалися нові виборчі закони або нові його редакції.

Отже, можна зробити висновок про те, що посилення мір юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства завжди мало підґрунття у виборчому процесі, що наближався, у зв'язку із чим, приймалися нові виборчі закони, які стосувалися виборів Президента України, депутатів Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування.

Проблема всіх без винятку виборів, які відбуваються в Україні, в першу чергу, пов'язана не стільки з якістю відповідного закону, скільки з правовою культурою виборців і всіх учасників виборчого процесу, ступенем готовності громадянського суспільства йти чи не йти на порушення (усвідомлюючи наслідки), підтримувати їх, і прийняти результат виборів. Безвідповідальність, бездієвість принципу невідворотності кримінальної відповідальності, безкарність за правопорушення породжує спокусу вдосконалення технологій маніпулювання суспільною свідомістю деякими політичними силами (партіями, політиками) під час виборчих процесів, що призвела до тієї кризової ситуації, яку ми спостерігаємо, починаючи з 2014 року. [25, с.111].

Проте, важко погодитися із позицією дослідниці, адже вона не дає чіткого пояснення того, що кризова ситуація у 2014 році була пов'язаною саме із виборчими маніпуляціями.

Продовжуючи тему внесення змін до Кримінального кодексу України, що стосувалися кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства України, потрібно буде згадати також і Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян» від 14 жовтня 2014 року [27].

Пояснювальна записка до цього акта вказувала на необхідність внесення змін до Кримінального кодексу України таким чином: «статистика закінчених кримінальних проваджень у вказаній сфері, переданих до суду, показує, що на сьогодні факти притягнення до кримінальної відповідальності за порушення виборчих прав носять поодинокий характер. За окремими кваліфікованими складами кримінальних правопорушень проти виборчих прав не порушено жодного кримінального провадження. До того ж, така гуманізація кримінального законодавства та невинувато м'яке кримінальне покарання призвели до активного протиправного впливу на волевиявлення громадян та результати виборів, що негативно впливає на політичні процеси у державі» [28].

Важливою подією, яка справила значний вплив на всю виборчу систему та виборчі процеси в Україні стало прийняття у 2019 році Виборчого кодексу України, що зміг упорядкувати основні виборчі закони (ті, що стосувалися виборів Президента України, виборів народних депутатів України, депутатів місцевих рад) в єдиний кодифікований акт, у статтях якого вказується, що особи винні у порушенні законодавства про вибори притягуються до кримінальної, адміністративної чи іншої відповідальності [29].

Що стосується самих складів правопорушень за які встановлюється юридична відповідальність, то Виборчий кодекс України, як і виборчі закони, що були чинними до його прийняття не встановлює, тому знову ж у всіх випадках вчинення правопорушень виборчого законодавства є потреба у зверненні до чинних Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення.

В цілому можливо відмітити, що прийняття Виборчого кодексу України сприяло загальному розвитку та упорядкуванню виборчого законодавства. Проте, кодифіковані акти, котрі передбачають відповідальність за порушення виборчого законодавства залишилися незмінними.

Так, чинний Кримінальний кодекс України містить Розділ V. «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», у якому закріплено сім статей, що стосуються кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства [30].

Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення містить Главу 15-А «Адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення», яка включає в себе п'ятнадцять статей, що стосуються адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства [31].

Можливо сказати, що Україна має належне виборче законодавство для проведення та організації виборчих процесів усіх рівнів виборів (Президента України, народних депутатів України, місцевих виборів). Якщо враховувати стратегічний напрям розвитку України в умовах євроінтеграції, то є необхідність поступового приведення національного виборчого законодавства у відповідність із міжнародними виборчими стандартами виборчих прав та свобод людини і громадянина. Сьогодні, як вказують дослідники, майже немає в українському законодавстві норм, котрі б суперечили основним положенням міжнародного права, а підтвердження цьому існує у висновках, резолюціях, міжнародних організацій, що спостерігають за виборчими процесами в Україні. [23, с. 113]

1.2. Суть та значення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України

Відповідно до ст. 19 Виборчого кодексу України виборчі права громадян України захищаються законом. Громадяни, відповідно, мають права щодо захисту своїх виборчих прав та інших прав на участь у виборчому процесі шляхом оскарження порушень до відповідних виборчих комісій або ж у судовому порядку. За порушення виборчих прав громадян особи несуть відповідальність у встановленому законом порядку. До того ж,

особи, що є винними у порушенні законодавства про вибори, виборчих прав виборців, кандидатів, партій (організацій партій), тобто суб'єктів виборчого процесу, притягуються до кримінальної, адміністративної або іншої відповідальності в порядку, встановленому законодавством [29].

Необхідно відзначити, що позиція законодавця, щодо відповідальності за порушення виборчого законодавства залишилася незмінною. Адже до цього виборчі закони також у своїх статтях лише передбачали можливість існування кримінальної, адміністративної або іншої відповідальності за порушення виборчого законодавства, при цьому такі статті були банкетним та потребували звернення до кодифікованих актів, що встановлювали адміністративну та кримінальну відповідальність.

Повертаючись до Глави V Кримінального кодексу України в редакції від 28.04.2020 р., можливо відмітити невідповідність назви розділу сутності окремих виборчих злочинів. Оскільки, ця глава згадує у назві поняття виборчих прав, необхідним буде визначити, що ж становлять собою виборчі права та чи лише вони виступають об'єктом кримінально-правового захисту відповідно до даної Глави.

Відомо, що виборчі права включають в себе пасивне та активне виборче право. У деяких випадках, науковці виділяють ще й номінаційне виборче право. Так, на думку Ключковського Ю.Б., основними виборчими правами є: активне виборче право (право голосу), пасивне виборче право (право бути кандидатом на виборах) і номінаційне виборче право (право висувати кандидатів). До того ж існують ще й похідні виборчі права, що пов'язані з основними, до яких належать суб'єктивні права, які набуваються у виборчому процесі у разі реалізації (наміру реалізації) відповідним суб'єктом одного з основних виборчих прав. Суб'єктивні виборчі права належать до політичних прав, які здійснюються у публічно-правовій сфері. Ці права породжують, зокрема, відповідні обов'язки держави щодо забезпечення належних умов для повноцінної реалізації цих прав. [32, с.767].

Якщо звернути увагу на другу статтю даної глави (ст. 158 КК України), можливо відразу відмітити, що об'єктом злочину є встановлений законом порядок виготовлення, зберігання та використання виборчих документів та документів референдуму, який забезпечує нормальну організацію та проведення виборів і референдуму, правильний підрахунок голосів та встановлення результатів голосування (результатів виборів або результатів референдуму), порядок ведення Державного реєстру виборців, а також виборче право громадян України, право на участь у референдумі [33, с. 399].

Отже, об'єкт кримінально-правової охорони, що визначений у статтях Кримінального кодексу України, та міститься у назві Глави V, не обмежується лише виборчими правами.

Таким чином, можливо сказати, що відповідно до складу Глави V Кримінального кодексу України, кримінально-правовій охороні підлягають не лише право голосу, право бути кандидатом на виборах та право висувати кандидатів, а ще похідні права, що стосуються порядку здійснення народного волевиявлення в цілому.

Розділ 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення, навпаки визначає об'єкт захисту значно ширше, адже передбачає можливість застосування адміністративної відповідальності у випадках порушення права на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення.

І. В. Тимошенко, яка досліджувала юридичну відповідальність за порушення виборчого законодавства, вказувала, що існування юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України як невід'ємної складової ефективної системи захисту прав людини і громадянина є не лише однією з ознак правової держави, але й способом її існування, коли правова державність забезпечується низкою фундаментальних правових принципів та гарантій, що закріплюються на найвищому конституційному рівні, і які групуються навколо ідеї пріоритету та безумовної цінності прав і свобод людини і громадянина [34, с. 11].

Таким чином, можемо підкреслити важливість дослідження юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Для того, щоб визначити суть та значення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства в Україні, необхідним є, перш за все, з'ясування сутності поняття інституту юридичної відповідальності загалом, оскільки інститут юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства є поняттям родовим по відношенню до інституту юридичної відповідальності.

Конституцією України передбачено основні засади юридичної відповідальності. Пропонуємо їх розглянути у порядку їх ступеня загальності та важливості:

- Ніхто не може відповідати за діяння, які на час вчинення не визнавалися законом як правопорушення (відповідно до ч. 2 ст. 58). Як уже нами було зазначено вище, Кримінальний кодекс України визначає, що лише цим кодексом визнаються діяння, що є злочинами, тоді як Кодекс України про адміністративні правопорушення, вказує на те, що діяння за які встановлюється адміністративна відповідальність можуть знаходитися і в інших Законах;

- Принцип презумпції невинуватості, який означає те, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ч. 1 ст. 62);

- Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (ч. 2 ст. 61), під яким слід розуміти заборону як колективної відповідальності, так і відповідальності за діяння іншого суб'єкта;

- Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ч. 1 ст. 61). Слід пам'ятати, що існує допустимість існування відповідальності різних видів за одне діяння, за винятком одночасного застосування адміністративної та кримінальної відповідальності. Окрім того, Кримінальним кодексом

України та Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено можливість застосування одного основного та додаткового покарання за одне діяння.

Також, існують ще такі засади юридичної відповідальності, як:

- закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (ч. 1 ст. 58);
- за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність (ч. 2 ст. 60);
- ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ч. 2 ст. 62) [2].

В наукових колах інститут юридичної відповідальності досліджується вже протягом багатьох років, на що вказує значна кількість монографічних та дисертаційних робіт.

Ю.В. Кривницький вказував, що юридична відповідальність – це нормативний, гарантований та забезпечений державним переконанням або примусом, юридичний обов'язок щодо дотримання та виконання норм права, котрий виражається у правомірній поведінці суб'єктів права, а у випадках наявності правопорушення наділяється обов'язком зазнати осуду, в тому числі, обмежень прав матеріального чи організаційного характеру [35, с. 11].

А. Д. Машков зазначав, що юридичною відповідальністю виступає правовідношення між суб'єктами права у процесі їхньої самостійної діяльності у сфері права та яке забезпечує добровільне узгодження інтересів (цілей, прав) окремо взятого суб'єкта права із інтересами (цілями чи правами) інших окремо взятих суб'єктів права або всього суспільства в цілому, а також зв'язок, котрий виникає між соціальними суб'єктами при наявності випадків ігнорування якимось із них у своїй діяльності інтересів (цілей чи прав) інших суб'єктів права або суспільства в цілому. Тут він застосовує поняття проспективної відповідальності, що є пов'язаним із застосуванням до таких суб'єктів заходів впливу, що є формами понесення таким суб'єктом

негативних наслідків своїх не правових діянь (тобто негативна юридична відповідальність).[36, с. 6].

А.С. Піголкін у свою чергу давав визначення юридичної відповідальності через опис її основних характеристик, серед яких виділяв:

- виступає результатом правопорушення;
- втілюється в життя в передбачених чинним законодавством процесуальних формах;
- являє собою державний примус, а також акумулює в собі кінцеву оцінку діяльності суб'єкта правопорушення;
- зумовлює настання негативних наслідків для суб'єкта правопорушення. [3, с. 71].

Слід сказати, що юридична відповідальність виступає не результатом, а є наслідком правопорушення. Адже, як зазначає М.І. Козюбра, юридична відповідальність полягає у обов'язку особи перетерпіти несприятливих для себе наслідків майнового та немайнового характеру, а вже вид і міра таких наслідків визначаються компетентним органом за результатами розгляду вчиненого особою діяння, яке визначене законом, як правопорушення [37, с.302].

Таким чином, під юридичною відповідальністю необхідно розуміти, законодавчо визначений обов'язок особи зазнати негативних наслідків майнового та немайнового характеру у випадку вчинення діяння, що визначено законом як правопорушення.

Досить часто науковці співставляють визначення загальної юридичної відповідальності із її різновидами та надають комплексне визначення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, у чому можна вбачити позитив, адже відповідальність за порушення виборчого законодавства є різновидом юридичної відповідальності, а тому така відповідальність повинна включати її основні характеристики.

Л.М. Костецька в свою чергу зазначає, що захист виборчих прав є основою для запоруки проведення вільних виборів [26, с.91]. Проте, слід

відмітити, що таке твердження є характерним для представників науки кримінального права, а, як уже згадувалося нами неодноразово, об'єкт кримінального захисту є ширшим та включає в себе не лише захист виборчих прав, (відповідно до назви Глави V. Кримінального кодексу України), а спрямований за захист усіх правовідносин, що пов'язані із формування державних органів та здійсненням народовладдя.

Також, вона вказувала на те, що особливо важливими є ті акти, які визначають юридичну відповідальність за порушення законодавства, яке стосується виборів Президента України, виборів народних депутатів України, місцевих виборів та законодавства щодо всеукраїнського референдуму. Так, законодавством України передбачено такі види відповідальності за порушення виборчого законодавства:

– адміністративна та кримінальна (є найбільш ефективними засобами у боротьбі із правопорушеннями) Можливо погодитися, із думкою Л.М. Костецької щодо позиції ефективності кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства адже лише Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення визначаються склади злочинів та правопорушень за які передбачено відповідальність за порушення виборчого законодавства. Проте, необхідним буде вживати їх окремо, зважаючи на їх відмінну правову природу.

- цивільно-правова (застосовується як додатковий вид відповідальності разом із іншими та полягає у відшкодуванні матеріальної та майнової шкоди). Така відповідальність існує в обмеженому вигляді. Так, передбачається відшкодування у випадку псування виборчих бюлетенів шляхом штампування «Вибув» без належних підстав. Крім того, існує захист честі, гідності і ділової репутації, який здійснюється поза межами виборчого процесу цивільно-процесуальному порядку;

- конституційно-правова відповідальність (дострокове припинення

повноважень виборчої комісії чи окремого члена, визнання голосування та виборів недійсними (із чим неможливо погодитися адже у даному випадку немає санкції. Це не покарання когось, а відновлення прав і правопорядку в цілому, усунення наслідків правопорушення), попередження виборчими комісіями кандидатів, припинення діяльності ініціативної групи щодо референдуму, відмова у реєстрації або скасування рішення про їх реєстрацію);

- дисциплінарна (притягуються зазвичай члени виборчих органів).

Із чим не можливо погодитися, адже дисциплінарна відповідальність може наставати у випадках адміністративної підпорядкованості, тобто у відносинах між начальником та підлеглим, що не є характерним для членів виборчих комісій. До того ж, дострокове припинення повноважень членів виборчих комісій має характер конституційно-правової відповідальності, а не дисциплінарної. [26, с. 91]

О.О. Майданник притримується думки, що для того, аби виборче законодавство працювало, воно має бути забезпечене відповідними гарантіями його реалізації. Конституція України та закони України визначають систему гарантій, за допомогою яких забезпечується реальне здійснення громадянами України свого виборчого права. Тут необхідним буде розуміння не лише забезпечення тільки здійснення виборчого права громадянами, а ще й забезпечення здійснення народного волевиявлення. Порушуючи виборче законодавство, особа має зазнати певних негативних заходів юридичного впливу, якими є заходи юридичної відповідальності. У зв'язку із цим, законодавством України встановлено кримінальну, адміністративну та цивільну відповідальність за порушення виборчого законодавства [38, с. 90].

Таким чином, можливо сказати, що існують такі види юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства: кримінальна, адміністративна та конституційно-правова та цивільно-правова в окремих випадках.

В. Ф. Погорілко говорить про те, що юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства в Україні має чітко визначену процесуальну форму, до того ж реалізується контрольними-наглядними, правоохоронними та судовими органами у межах їхньої компетентності, а також у спосіб, що визначений законами України та Конституцією. Також юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства виконує превентивну, право-відновлювальну та каральну функції, при цьому ґрунтується на застосованому до правопорушника державно-правовому примусі [39, с.84].

Ключове значення притягнення до юридичної відповідальності осіб, що порушують виборче законодавство полягає більшою мірою у запобіжному характері, аніж у каральному, що можна пояснити тим, що покарання за виборчі правопорушення не є суворими. Водночас відсутність юридичної відповідальності або її нехтування з боку Центральної виборчої комісії, органів Національної поліції, Національного агентства з питань запобігання корупції та інших органів, котрі є уповноваженими здійснювати виявлення та розслідування правопорушень виборчого законодавства, масове судове прощення, що має вираження у звільненні від кримінальної відповідальності та визнання деяких протиправних діянь, стають наслідком підривання поваги до держави, що є не спроможною захистити виборчі права своїх громадян. Все це стає причиною утвердження рівня політичної корупції та приходу до влади політичних авантюристів та до масових протестних акцій та великих хвиль насильства. У таких випадках все більш неосязною стає мета збудувати заможну, правову та соціальну, державу [40, с. 10].

Аналізуючи дану позицію науковців, по-перше необхідно сказати, що ст.157 та 158 Кримінального кодексу України передбачають санкції у вигляді позбавлення волі строком від двох до десяти років, що навряд чи можливо назвати не суворими. Окрім того, виникає питання також, щодо існування хвиль насильства, що були пов'язані із виборами та виборчими процесами, які відбуваються з моменту проголошення незалежності України.

При дослідженні питання юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства вважаємо за доцільним також звернутися до загальнотеоретичних принципів, на яких базується юридична відповідальність в цілому, та за порушення виборчого законодавства, зокрема.

І.В. Тимошенко відносить до принципів, на яких базується відповідальність за порушення виборчого законодавства, наступні принципи:

- принцип доцільності (або адекватності);
- принцип обґрунтованості;
- принцип невідворотності;
- принцип своєчасності;
- принцип одноразовості відповідальності.

А також додає, що такі принципи визначають загальну спрямованість та стійкі взаємозв'язки даного інституту, що у свою чергу дозволяє належно застосовувати охоронні норми та вирішувати справи при наявності прогалин у чинному виборчому законодавстві [34, с. 11].

Перед тим як перейти до безпосереднього аналізу зазначених вище принципів юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, слід для початку вказати на основний принцип будь-якого виду юридичної відповідальності, у тому числі, і за порушення виборчого законодавства яким є принцип законності.

Даний принцип логічно співвідноситься із згаданим у даному розділі конституційними засадами відповідальності, а саме тим, що лише законами визнаються діяння, які є правопорушеннями. Таким чином, принцип законності юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства полягає у тому, що вона матиме місце лише у випадках встановлених законами, а в інших же випадках це буде лише декларація чи, у кращому випадку, визнання можливості притягнення до відповідальності.

Щодо принципу доцільності (адекватності) за порушення виборчого законодавства Тимошенко І.В. зазначала, що даний принцип означає

необхідність відповідності покарання, що накладається, суспільній небезпеці правопорушення та шкідливості наслідків [41, с. 46]. Проте, слід зазначити, що таке поняття як «доцільність» не має свого юридичного закріплення. І тому, такий принцип можливо розглянути у контексті принципу пропорційності юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, що є складовою принципу верховенства права та становить відповідність між допущеним порушенням вимог закону і тяжкістю правових наслідків покарання [32, с. 280].

Щодо принципу своєчасності юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, то тут Тимошенко І.В. пояснює, що в умовах короткоплинності виборчої кампанії часовий фактор завжди має визначальну роль. Окрім цього, притягнути винувату особу, що допустила порушення норм виборчого права, але в результаті перемогла на виборах, досить складно [41, с. 47]. Не зрозумілою залишається не підтверджена теза того, що особу, яка вчинила виборче правопорушення та перемогла на виборах, тяжко притягнути до відповідальності. До того ж, варто зауважити, що дійсно, виборчий процес має часові межі проведення, проте юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства не обмежується цим періодом.

Принцип обґрунтованості на який посилалася Тимошенко І.В., описується як необхідність всебічного й аргументованого дослідження обставин справи, встановлення факту вчинення суб'єктом конкретного порушення, дослідження доводів сторін і змісту нормативних актів, на які вони посилаються. Недотримання суб'єктами вказаного принципу призводить, наприклад, до того, що суди, виконуючи під час виборчого процесу значний обсяг роботи, змушені розглядати явно необґрунтовані вимоги [41, с. 47].

Принцип одноразовості відповідальності за порушення виборчого законодавства можливо співставити із конституційною засадою юридичної відповідальності як неможливості бути двічі притягнутим до юридичної

відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. У даному випадку, як уже наголошувалося, мається на увазі те, що одночасно до кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства за одне й те ж правопорушення неможливо притягнути особу, яка його вчинила. Проте, це дозволяє, наприклад, одночасно застосувати кримінальну чи адміністративну відповідальність та конституційну. Прикладом цього можна назвати одноразове грубе порушення законодавства членом виборчої комісії, за що таку особу можливо притягнути не тільки до кримінальної чи адміністративної, але й до конституційно-правової, що має вираження у достроковому припиненні його повноважень.

Таким чином, можливо зазначити, що принципи юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства містять основні конституційні засади юридичної відповідальності.

Ключовою особливістю інституту юридичної відповідальності за порушення законодавства про вибори є те, що такий інститут формується як система заходів спрямованих на захист та запобігання правопорушень для всього спектру виборчих прав громадян. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства України виступає невід'ємною частиною системи захисту прав людини та громадянина, що виступає не лише однією із ознак правової держави а й способом для її існування, у випадках коли правова державність підкріплена ключовими фундаментальними правовими гарантіями та принципами, котрі визначені на найвищому конституційному рівні та які групуються навколо ідеї пріоритету та суттєвої цінності прав і свобод людини і громадянина [34, с. 10-11].

Необхідно зазначити, що принцип поваги і захисту суб'єктивних прав і свобод дійсно є однією зі складових категорій правової держави, однак далеко не вичерпує її змісту. Зокрема, сучасна правова держава неможлива без реалізації принципу народовладдя, дотримання якого забезпечує демократичний державний режим. А це виходить за межі класичної ліберальної доктрини індивідуальних прав і свобод.

Висновки до розділу 1.

Історія становлення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України сягає часу, коли Україна входила до складу Радянського Союзу.

Можливим буде визначити три основних етапи у історії становлення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства. А саме період до проголошення незалежності України протягом якого було вперше загадано про юридичну відповідальність за порушення виборчого законодавства у виборах на сільській місцевості та коли після прийняття у 1938 Конституції УРСР вибори стали прямими і до Верховної Ради УРСР та у чинному законодавстві, а саме у Кримінальному кодексі УРСР було визначено два види виборчих правопорушень за які було встановлено відповідальність.

Наступний період можливо визначити на рівні ухвалення нового Кримінального кодексу УРСР у 1960 році, коли було розширено перелік видів виборчих правопорушень, що містилися у окремій Главі Кодексу та за які було передбачено відповідальність.

З проголошенням незалежності України пов'язаний ключовий етап становлення інституту юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства. Повалення комуністичного режиму, проведення перших виборів народних депутатів України та Президента України ставали причиною для внесення відповідних змін, що стосувалися виборчих процесів, у тому числі і заходів юридичної відповідальності за можливі порушення законодавства про вибори. У даний період можливо говорити також про існування не лише кримінальної, а ще й адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Щодо юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, то можливо відмітити, що в даний час юридична

відповідальність за порушення виборчого законодавства включає в себе кримінальну відповідальність, що має своє відображення у Главі V Кримінального кодексу України; адміністративну відповідальність, що має своє закріплення у Розділі 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення та конституційно-правову, що передбачає можливість застосування такої відповідальності за окремі види, що визначені як порушення у Виборчому кодексі України (наприклад – дострокове припинення повноважень члена виборчої комісії).

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНА ТА АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЕФЕКТИВНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

2.1. Мета та значення застосування кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства України

М.І. Мельник вказував, що питання різновидів відповідальності за порушення виборчого законодавства на сьогоднішній день є актуальною темою для дослідження. Дана тема є логічним завершенням після розгляду регулюючих питань виборчого законодавства. В той же час, питання відповідальності за порушення виборчого законодавства не є питанням першого розгляду, тобто не є основним. Проте все більше науковців акцентують увагу на даному питанні, у зв'язку із чим воно стає резонансним та соціальним, адже стосується обмеження та позбавлення прав, а будь-яке позбавлення прав є покаранням. Водночас він вказує, що наявні види юридичної відповідальності не повинні бути основним засобом проведення чесних та справедливих виборів, адже таким засобом повинні виступати – високий рівень правосвідомості, демократичне суспільство, правова держава, незалежні засоби масової інформації і на завершення – неупереджені суди [42, с. 151].

Як уже було зазначено раніше, відповідно до ст. 19 Виборчого кодексу України, особи винні у порушенні виборчого законодавства повинні нести кримінальну чи адміністративну відповідальність.

Основні види правопорушень виборчого законодавства чинний Виборчий кодекс України не визначає, у зв'язку із чим постає необхідність звертатися до кодифікованих актів, що містять статті, котрі будуть стосуватися правопорушень у досліджуваній сфері.

Щодо поняття адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства, необхідним буде спочатку визначити поняття адміністративної відповідальності, що у даний час викликає певні труднощі у зв'язку із відсутністю нормативного визначення такого поняття у КУпАП та суперечливими, а у певних випадках і застарілими визначеннями науковців даного поняття.

Так, В.В. Колпаков, зазначав, що адміністративна відповідальність за правопорушення визначається, як форма реагування держави на правопорушення, яке полягає у застосуванні уповноваженими органами чи посадовими особами передбаченого стягнення для суб'єкта проступку. Досить схожої думки притримується І.Ф. Шульженко, який вказує, що поняття адміністративної відповідальності є своєрідним реагуванням держави на адміністративне правопорушення, що полягає у застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення. На основі таких визначень Є.В. Шульга приходять до висновку, що дослідники акцентують увагу перш за все на реакції компетентних органів державної влади на здійснений проступок [43, с. 147].

Із таким положенням можливо не погодитися, адже сучасне розуміння адміністративної відповідальності багато у чому зберігає ознаки інституту поліцейського права, що розумілося, як притягнення осіб до відповідальності у позасудовому порядку, що мало назву накладення покарань за невиконання актів, що видані суб'єктами управлінської діяльності [44, с. 226].

Якщо розглядати адміністративну відповідальність за порушення виборчого законодавства, то можливо погодитися із позицією І.В. Тимошенко, яка вказувала, що адміністративна відповідальність у сфері порушення виборчого законодавства визначається як застосування судом відповідних заходів адміністративного впливу (примусу) до особи, котра вчинила адміністративне правопорушення, яке посягає на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення, з

метою захисту виборчих прав громадян та їх правового виховання на основі та відповідно до встановленого законодавством порядку [34, с. 12]

Г. П. Цивиренко також визначала поняття адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства через застосування судом заходів адміністративного впливу (примусу) за вчинене виборче правопорушення, з метою захисту виборчих прав громадян та їх правового виховання [45, с.906].

Як бачимо, поняття використанні у працях І.В. Тимошенко та Г.П. Цивиренко є ідентичними та які акцентують увагу саме на наявності заходів адміністративного впливу (примусу) та їх судового застосування.

Відмінне від зазначених визначень адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства міститься у посібнику за редакцією М. Хавронюка, який визначає адміністративну відповідальність у досліджуваній сфері через правові обмеження, які ускладнюють або ж взагалі унеможливають участь певних суб'єктів у виборчому процесі чи тягнуть за собою інші негативні наслідки, матеріальною підставою яких є певні порушення виборчого законодавства [40, с.11]

У свою чергу В. В. Кальник визначав поняття адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства через опис характерних рис, серед яких називав:

- правовий примус, що базується на принципах законності і справедливості і безпосередньо передбачений нормою адміністративного права, яка визначає обсяг, межі, підстави адміністративної відповідальності;
- державний примус, оскільки реалізація владних повноважень здійснюється через органи державної влади та суд;
- зміст і процесуальні форми реалізації адміністративних стягнень за порушення виборчого законодавства;

- спричиняє настанню несприятливих наслідків для правопорушника – позбавлення чи обмеження його прав;
- у заходах адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства міститься підсумкова негативна правова оцінка за діяння порушника від імені держави, яка конкретизується у правозастосовних актах компетентних органів, що застосовують адміністративні стягнення;
- є наслідком правопорушення, тобто це ретроспективна відповідальність, на відміну від так званої позитивної відповідальності, що розуміється як відповідальність за доручену справу, виконання поставленого завдання, коли вона збігається з поняттям правового обов'язку;
- така відповідальність настає за наявності вини правопорушника [46, с. 74]

Отже, із наведених вище визначень постає необхідність звернення до норм чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо з'ясування сутності поняття адміністративного правопорушення.

Відповідно до ст. 9 КУпАП «адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність». Главою, що стосується застосування заходів адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства України є Глава 15-А, яка має назву «Адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення» [31].

Слід відмітити, що від початку ухвалення КУпАП у 1984 році, до нього вносилося надзвичайно велика кількість змін, (яка перевищує кількість статей у ньому) проте нормативного визначення поняття адміністративної

відповідальності так у Кодексі і не визначено до цього часу. До того ж, виникають питання і до нормативного визначення поняття адміністративного правопорушення, що у кінцевому розумінні розглядається через адміністративну відповідальність про яку в КУпАП загадано у контексті того, що її мірою є адміністративне стягнення (ст. 23 «Мета адміністративного стягнення»). Таке визначення законодавця, щодо адміністративної відповідальності спотворює її розуміння, адже адміністративна відповідальність не завжди дорівнює адміністративному стягненню, вона лише передбачає можливість його застосування у встановлених законодавством випадках. До того, у випадку наявності юридичного факту – адміністративного правопорушення буде застосовуватися механізм санкції правової норми, у зв'язку із цим санкція із потенційної можливості застосування покарання стає дійсним покаранням, що має форму адміністративного стягнення.

Щодо адміністративної відповідальності, слід сказати, що наука й надалі використовує поняття адміністративне правопорушення й адміністративна відповідальність лише щодо діянь фізичних осіб, слідуючи положенням досі чинного Кодексу про адміністративні правопорушення 1984 року. Але таке звужене розуміння не відповідає іншим напрацюванням та досягненням загальної адміністративно-правової науки та практики, яке проявилось в запровадженні повноцінного інституту адміністративної юстиції через прийняття Кодексу адміністративного судочинства, положеннях проекту Концепції реформування адміністративного права України та розробці доктрини рівності учасників типу адміністративних відносин «держава-особа». Виходячи з цього, адміністративну відповідальність може нести не тільки одна сторона відносин – особа, але й інша сторона – представник держави. Особи несуть адміністративну відповідальність за вчинення адміністративних проступків як одного із видів адміністративних правопорушень, які визначаються у Кодексі України про адміністративні

правопорушення. А суб'єкти владних повноважень несуть адміністративну відповідальність відповідно до рішень адміністративного суду за адміністративні правопорушення у вигляді прийняття незаконних рішень, вчинення незаконних дій або бездіяльності. Тобто, вони при здійсненні своєї діяльності не можуть притягатися до відповідальності за вчинення адміністративних проступків, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення [47].

Таким чином, можливо дійти висновку, що адміністративна відповідальність за порушення виборчого законодавства виникає у випадках вчинення адміністративних проступків, склади яких містяться у Розділі 15-А КУпАП.

Стосовно адміністративного правопорушення, що посягає на здійснення народного волевиявлення І.О. Луговий вказував, що таким правопорушенням визнається суспільно-шкідливе, протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), що посягає на порядок здійснення і забезпечення народного волевиявлення, за яке законодавством встановлена адміністративна відповідальність [48, с.10].

Слід сказати, що визначення наведене науковцем, щодо розуміння адміністративного правопорушення, яке досліджується містить як позитивні так і суперечливі позиції. Щодо позитивного аспекту, слід відмітити, що він вказував на те, що відсутність у переліку понять Загальної та Особливої частин КУпАП ознаки суспільної шкідливості правопорушення є суттєвою прогалиною в законодавстві, що зумовлює багаторічну полеміку з цього питання в науці адміністративно-деліктного права. Адже суспільна шкідливість є матеріальною ознакою адміністративного проступку, суспільна небезпечність – якісна характеристика злочинного діяння [48, с.10]. Проте, знову ж таки, адміністративне правопорушення визначається через адміністративну відповідальність.

Можливо сказати, що адміністративна відповідальність за порушення виборчого законодавства є реакцією держави на суспільно-шкідливе

порушення порядку здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення, що може мати наслідок у вигляді застосування судом адміністративного стягнення.

Щодо кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства, слід сказати, що у чинному Кримінальному кодексі України кримінально-правові санкції за порушення виборчого законодавства містяться у Главі V із назвою «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

І. В. Тимошенко вказувала, що кримінальна відповідальність за порушення виборчого законодавства напряду залежить від розвитку демократичних інститутів суспільства, а також правових норм, які регламентують виборчі процеси в Україні. Із розвитком та ускладненням регламентації порядку проведення виборів збільшується і кількість порушень, за які встановлюється кримінальна відповідальність, що вимагає удосконалення норм кримінального закону. Обґрунтовується ідея універсалізації норм Кримінального кодексу України, яка спрямована на спрощення правових конструкцій диспозицій статей та узагальнене формулювання протиправних діянь, що дозволить під час конкретного розгляду справи правильно кваліфікувати протиправні діяння та виключити з їх складу інші [34, с.7].

Не можливо погодитися із такою позицією дослідниці, щодо узагальнених формулювань протиправних діянь, адже у такому випадку, це може порушити принцип юридичної визначеності, що може бути наслідком суб'єктивної інтерпретації.

Дослідження проблем застосування норм Кримінального кодексу України за порушення виборчого законодавства пов'язано із з'ясуванням складу кожного окремого злочину та його відповідними особливостями. Науковці, зокрема М.І. Хавронюк, О.А. Осадчий, Б.В. Бондаренко сходяться на думці, що кримінальна відповідальність за порушення виборчого законодавства має свою специфіку, що зумовлена швидкоплинністю

виборчого процесу, неоднорідним складом учасників правовідносин, своєрідним об'єктом захисту. Українська традиція змінювати правила перед кожними перегонами об'єктивно породжує потребу постійного дослідження особливостей застосування відповідного виду відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Так як, предметом нашого розгляду є саме порівняльна характеристика двох видів юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України, то, визначивши раніше поняття адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства, доцільним буде також і визначити поняття кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Відомо, що підставою для застосування кримінальної відповідальності є злочин. Зазвичай, поняття злочину проти виборчих прав, представники науки кримінального права визначають як суспільно-небезпечне протиправне діяння, що посягає на гарантовані Конституцією України особисті права та свободи, а саме виборчі права громадянина, заподіюючи їм істотну шкоду або створюючи реальну загрозу заподіяти таку шкоду [49, с.200]

Поняття виборчого злочину охоплює склади злочинів, що передбачені статтями 157 - 160 КК України, зокрема: перешкоджання виборчому праву; фальсифікація виборчої документації; незаконна видача, отримання, викрадення та приховування виборчих бюлетенів; знищення виборчої документації; порушення таємниці голосування; порушення правил фінансування передвиборної агітації; підкуп виборця [50].

Тому важко погодитися із позицією того, що лише виборчі права та свободи підлягають кримінально-правовій охороні за порушення виборчого законодавства на чому вже неодноразово наголошувалося.

Свірін М.О. вказував, що саме кримінальний закон найбільшою мірою забезпечує охорону виборчих прав громадян від суспільно-небезпечних протиправних посягань. Суспільна небезпека цих злочинів полягає у тому, що в результаті їх учинення порушуються основоположні принципи

демократії (а не лише права), може бути спотворено реальне волевиявлення громадян щодо вирішення важливих державних та суспільних питань, які виносяться на загальнодержавні чи місцеві вибори. Громадяни втрачають можливість брати участь в управлінні державними справами через вибори, тобто порушується одне з основоположних політичних прав, гарантованих Конституцією України. Масовість та поширеність порушень виборчих прав може призвести до нівелювання демократії, створити умови для розвитку тоталітаризму, знизити авторитет держави у міжнародному співтоваристві [51, с. 365].

В.В. Кострицький, який також досліджував кримінальну відповідальність за порушення виборчого законодавства вказував, що наявність кримінальної відповідальності, як показує історико-правове дослідження із кримінального права, не завжди є ефективним засобом протидії злочинам у досліджуваній сфері. Таким чином, він говорить про необхідність робити акцент на запобіганні проявам злочинних посягань, шляхом створення таких умов виборчого процесу, які унеможлиблювали або принаймні, мінімізували поширення підкупу виборців чи учасників референдуму. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих прав повинна розглядатися як одна з гарантій дотримання відповідних прав громадян, засобом їх захисту від найбільш небезпечних посягань, обсяги та межі криміналізації тісно пов'язані із обсягом і характером законодавчо й, перш за все, конституційно – закріплених прав громадян. У свою чергу, конкретний обсяг і характер кримінальної відповідальності визначається:

- по-перше, змістом прав громадян, поставлених під кримінально-правову охорону (із чим не можливо погодитися, у зв'язку із тим, що кримінально-правовій охороні підлягає увесь порядок здійснення волевиявлення народу як суб'єкта).
- по-друге, критеріями кримінальної відповідальності (проте не вказується, що це за критерії [52, с. 100]).

Можливо припустити, що кримінальна відповідальність за порушення виборчого законодавства є також негативною формою реагування держави, проте вже на вчинене суспільно-небезпечне, винне, протиправне діяння, яке посягає на порядок здійснення народного волевиявлення та порядок його забезпечення та передбачає можливість застосування кримінально-карних санкцій за його вчинення.

Отже, можна сказати, що роль та значення двох основних видів юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства важко недооцінити адже, як адміністративна так і кримінальна відповідальність виступають засобом для захисту правовідносин, що виникають у процесі формування державних органів та здійснення народного волевиявлення.

2.2. Підстави для притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства України

При здійсненні порівняльного аналізу підстав для притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства необхідним буде перш за все з'ясувати визначення поняття підстав юридичної відповідальності, що є характерними для усіх її видів.

Важливість підстав юридичної відповідальності можна пояснити тим, що конкретика їх визначення стає необхідною умовою для ефективності та результативності юридичної відповідальності, що виступає гарантією реалізації права, забезпечення режиму законності та правопорядку у державі та суспільстві.

У юридичній науковій літературі немає єдності у поглядах стосовно необхідних підстав юридичної відповідальності. Різноманіття, існуючих точок зору стосовно необхідних підстав юридичної відповідальності можна згрупувати у вузький (класичний) та широкий підходи до розуміння необхідних підстав досліджуваного явища. На думку прихильників вузького (класичного) підходу, для виникнення та притягнення до юридичної

відповідальності необхідна лише фактична підстава. Прихильники другого (широкого) підходу до розуміння необхідних підстав юридичної відповідальності виокремлюють фактичну та юридичну підстави або фактичну, юридичну, процесуальну підстави. [53, с.41].

Так, Козюбра М.І. вказував, що нормативна підстава – це наявність норми права, що передбачає можливість покладання відповідальності. Фактична підстава – це наявність факту правопорушення (фактично скоєного діяння), з яким пов'язується виникнення охоронних правовідносин і у межах якого реалізується юридична відповідальність. Процесуальна підстава – це наявність правозастосовного акта уповноваженого на те (компетентного) органу, яким встановлюється вид і міра юридичної відповідальності (обсяг та форма заходів державно-правового примусу) [37, с.306].

Таким чином, можливо припустити, що адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення виборчого законодавства потребує: фактичної, нормативної та процесуальної підстави.

Щодо нормативної підстави, яка є нормою права, що передбачає можливість покладення відповідальності за порушення виборчого законодавства слід сказати, що такими нормами права будуть визнаватися відповідні статті у КУпАП та КК України, що визначають злочини або проступки за порушення виборчого законодавства.

Шульга Є.В. визначав підстави адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства наступним чином, процесуальною підставою називав постанову у справі про адміністративний проступок, що містить рішення судді, органу державної влади або його посадової особи про накладення адміністративного стягнення конкретному суб'єкту адміністративного проступку у сфері виборчих відносин. Із даною позицією не можливо погодитися з огляду на те, що процесуальною підставою адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства буде постанова, що містить рішення лише суду, а не органу державної влади чи його посадової особи [43, с.148].

Щодо процесуальної підстави кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства, то слід відмітити, що такою підставою буде обвинувальний вирок суду, що набрав законної сили у встановленому законом порядку, що можливо підтвердити звернувшись до ст. 62 Конституції України, яка говорить про те, що «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [2].

Суттєве значення має саме фактична підстава кримінальної чи адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства. Так, фактичною підставою адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства є проступок, що посягає на порядок здійснення і забезпечення народного волевиявлення передбачений Главою 15-А КУпАП. Тому, основними підставами для притягнення до адміністративної відповідальності є вчинення таких проступків:

- Порушення порядку ведення Державного реєстру виборців, подання відомостей про виборців, складання і подання списків виборців (ст. 212-7 КУпАП);
- Порушення права громадянина на ознайомлення з відомостями Державного реєстру виборців та зі списком виборців (ст. 212-8 КУпАП);
- Порушення порядку ведення передвиборної агітації з використанням ЗМІ та порядку участі в інформаційному забезпеченні виборів (ст. 212-9 КУпАП);
- Порушення обмежень щодо ведення передвиборної агітації (ст. 212-10 КУпАП);
- Ненадання можливості оприлюднити відповідь щодо інформації, поширеної стосовно суб'єкта виборчого процесу (ст. 212-11 КУпАП);

- Порушення права на користування приміщеннями під час виборчої кампанії (ст. 212-12 КУпАП);
- Порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях (ст. 212-14 КУпАП);
- Порушення порядку надання або отримання внеску на підтримку партії, порушення порядку надання або отримання державного фінансування статутної діяльності партії, порушення порядку надання або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації (ст. 212-15 КУпАП);
- Замовлення або виготовлення виборчих бюлетенів понад встановлену кількість (ст. 212-16 КУпАП);
- Ненадання копії виборчого протоколу (ст. 212-17 КУпАП);
- Невиконання рішення виборчої комісії (ст. 212-18 КУпАП);
- Відмова у звільненні члена виборчої комісії від виконання виробничих чи службових обов'язків або його безпідставне звільнення з роботи (ст. 212-19 КУпАП);
- Порушення порядку опублікування документів, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів (ст. 212-20 КУпАП);
- Порушення порядку подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (ст. 212-21 КУпАП) [31].

Кримінальний кодекс України містить значно менше складів злочинів у сфері виборчого законодавства, а основними підставами для притягнення до кримінальної відповідальності є вчинення таких правопорушень:

- Перешкоджання здійсненню виборчого права, роботі виборчої комісії чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК України);
- Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, підсумків

голосування або відомостей Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України);

- Незаконне використання виборчого бюлетеня, голосування виборцем більше ніж один раз (ст. 158-1 КК України);
- Незаконне знищення виборчої документації (ст. 158-2 КК України);
- Порухення таємниці голосування (ст. 159 КК України);
- Порухення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації (ст. 159-1 КК України);
- Підкуп виборця (ст. 160 КК України) [30].

А.В. Самотуга зауважував, що порушуючи норми виборчого законодавства, особа тим самим порушує виборчі права іншої особи, за що повинна буде понести відповідальність, що встановлюється нормами кримінального та адміністративного законодавства, які визначають міри покарання до вчиненої дії чи бездіяльності. Таким чином він зазначає про існування фактичної та нормативної підстави для юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства [54, с.116]

Слід відмітити, що порушення норм виборчого законодавства не завжди порушує виборчі права громадян, як уже було зазначено раніше і у КК України і у КУпАП об'єкти посягань, що підлягають захисту відповідно до цих двох кодифікованих актів не обмежуються виборчими правами, а є спрямованими на захист народного волевиявлення та формування державних органів в цілому.

Н.В. Гришина зазначала, що адміністративну і кримінальну відповідальність варто розрізняти саме за їх фактичними підставами. Також вона вказувала, що основним критерієм розмежування злочину та адміністративного правопорушення є така юридична категорія, як суспільна небезпека. При цьому необхідно враховувати елементи суспільної небезпеки: її ступінь, а також кількісний фактор (повторність, рецидив правопорушення). Адміністративні проступки відрізняються від злочинів меншим ступенем суспільної небезпеки, відсутністю великої шкоди для

суспільства, яку завдають йому злочини. Ця різниця проявляється у всіх ознаках протиправних діянь обох видів: об'єкті, об'єктивній стороні, суб'єкті та суб'єктивній стороні [55].

Така позиція щодо відмінності між кримінальною та адміністративною відповідальністю (у нашому випадку саме за порушення виборчого законодавства) дійсно відрізняється ступенем суспільної небезпеки за вчинення проступку або злочину. Проте, розглядаючи відмінності між досліджуваними видами відповідальності саме за порушення виборчого законодавства можливо виділити ще й інші, які простежуються у процесуальних, нормативних та фактичних підставах кримінальної чи адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Так, адміністративне стягнення визначається в законі як міра відповідальності, яка застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співіснування, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами (ст. 23 КпАП). В нормативному значенні кримінального покарання воно розглядається як кара, тобто засіб примусу, що застосовується до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні її прав і свобод (п. 1 ст. 50 КК). Далі в якості додаткових цілей називається виправлення засудженого, запобігання вчиненню нових злочинів ним та іншими особами. Види адміністративних стягнень та кримінальних покарань закріплені у Загальній частині розділу другого КпАП України (ст. 24) та КК України (ст. 51) . Перелік адміністративних стягнень містить лише основні з них. Іншими законодавчими актами можуть бути встановлені й інші види стягнень (ст. 24). Перелік кримінальних покарань є вичерпним (ст.51) [55].

Таким чином можливо дійти до висновку, що як для кримінальної так і для адміністративної відповідальності за порушення виборчого

законодавства основною підставою для виникнення відповідальності є фактичне вчинення правопорушення (злочину або проступку)

Мельник М.І. вказував, що якщо говорити про співвідношення адміністративної і кримінальної відповідальності, то слід відзначити, що не повинно бути між ними конкуренції. Тут має місце доповнення, при чому пріоритет має надаватися адміністративній відповідальності від м'якшої до більш суворої. У законопроектах має йтися не про посилення, а про забезпечення відповідальності [42, с. 152].

Таким чином, здійснивши порівняння підстав кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства, можливо дійти до висновків, що основні підстави для застосування тієї чи іншої відповідальності мають бути вираженими не лише у фактичному вчиненні певного правопорушення (у даному випадку правопорушення у сфері виборчого законодавства), а ще й мати свою юридичну (нормативну) підставу, якою визнається закріплена на рівні кодифікованого акта про відповідальність (Кримінального кодексу України чи Кодексу України про адміністративні правопорушення) міра та саме правопорушення. В той же час, необхідно відмітити, що підстави кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства різняться між собою у нормативній, процесуальній та фактичній підставі для виникнення.

2.3. Суб'єкти які можуть бути притягнуті до кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства України

Норми, що стосуються юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України, спрямовані на безпосереднє припинення та подальше недопущення будь-яких протиправних діянь у процесі здійснення народного волевиявлення.

У зв'язку із цим, важливе значення має правильне з'ясування суб'єкта вчинення правопорушень у сфері виборчого законодавства.

В.А. Крижановська вказувала, що в теорії адміністративного права досить часто звертається увага на видову різноманітність суб'єктів юридичної відповідальності. Так, на її думку усі суб'єкти юридичної відповідальності об'єднуються у наступні групи суб'єктів:

1) основні (обов'язкові) суб'єкти – переслідувані особи (фізичні особи);
 2) особи, які переслідують (судді, які розглядають справи про адміністративні правопорушення, органи і посадові особи, уповноважені застосовувати заходи адміністративного примусу);

3) додаткові суб'єкти – суб'єкти, що мають в справі особистий інтерес (потерпілий, законний представник фізичної особи, захисник і представник);

4) суб'єкти, що не мають особистого інтересу в результаті справи (свідок, понятий, фахівець, експерт, перекладач);

5) суб'єкти з особливим статусом - прокурор (із чим тяжко погодитися, зважаючи на те, що відповідно до ст. 131-1 Конституції України прокуратура в Україні здійснює лише 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. [56, с. 112].

При дослідженні категорії суб'єктів притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства мають значення саме основні суб'єкти, тобто переслідувані особи (якщо розглядати дану класифікацію).

І. В. Тимошенко зазначала, що суб'єктами юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України є індивідуальні та колективні суб'єкти, які вступають у виборчі правовідносини, тобто мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, пов'язані з організацією та

проведенням виборів, а також створенням належних умов для реалізації виборчих прав громадян у міжвиборчий період, у разі порушення встановлених законодавством прав та обов'язків. [34, с.5]

Стосовно виборчої правосуб'єктності слід зауважити, що відповідно до ст. 157 КК України правопорушником може бути посадова особа органу державної влади, що не може мати виборчої правосуб'єктності. Також не мають виборчої правосуб'єктності і засоби масової інформації (далі – ЗМІ), що фігурують, як суб'єкти вчинення виборчих правопорушень. Таким чином можливо відмітити, що суб'єкт вчинення виборчого правопорушення не завжди має виборчу правосуб'єктність.

В.В. Кальник вказував, що відповідно до Глави 15-А КУпАП суб'єктами адміністративної відповідальності за правопорушення виборчого законодавства виступають індивідуальні суб'єкти – фізичні особи. В той же час, учасниками виборчого процесу виступають як індивідуальні суб'єкти, так і колективні (до таких суб'єктів можливо віднести політичні партії, виборчі блоки політичних партій, засоби масової інформації, тощо. Він звертає увагу і на те, що у главі 15-А КУпАП диференціація суб'єктів відповідальності здійснюється за двома напрямками:

По-перше, це визначення розміру штрафу, який накладається на суб'єкта, залежно від його статусу:

- 1) громадяни;
- 2) посадові особи.

По-друге, це визначення спеціальних суб'єктів правопорушення безпосередньо в диспозиції статті. До таких належать:

- 1) посадові особи;
- 2) службові особи ЗМІ;
- 3) власники засобів масової інформації;
- 4) творчі працівники засобів масової інформації;
- 5) особа, якій законом заборонено участь у передвиборній агітації;

б) голова виборчої комісії, або особа, яка відповідно до закону, виконує його обов'язки;

7) член виборчої комісії [46, с.74].

П.О. Шорський який досліджував «Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян в Україні», розширював даний список суб'єктів, що притягуються до адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства із посиланням на норми статей Кодексу України про адміністративні правопорушення. До суб'єктів правопорушень у даній сфері він відносить:

- фізичних осіб, у тому числі тих, які офіційно чи неофіційно беруть участь у передвиборчій компанії (статті 212-12, 212-13, ч. 1 ст. 212-14, статті 212-16, 212-19, 212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- посадових і службових осіб, власників і творчих працівників засобів масової інформації чи інформаційних агентств (статті 219-9, 212-11, 212-20 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- посадових осіб, на яких законом покладено обов'язок:
 1. ведення Державного реєстру виборців;
 2. складання та подання списку громадян України, які мають право брати участь у референдумі;
 3. організації роботи виборчої комісії (ст.ст. 212-7, 212-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- осіб, яким заборонено брати участь у передвиборчій агітації (ст. 212-10 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- юридичних осіб (ч. 2 ст. 212-14, ч. 1 ст. 212-13 ст. 212-15 ст. 212-16, ст. 212-18 Кодексу України про адміністративні правопорушення).
- членів та голову виборчої комісії (ст.ст. 121-17, 212-20 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [57 с.131].

Таким чином, можливо сказати, що чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення визначає декілька категорій осіб, що

можуть бути суб'єктами вчинення правопорушення у сфері виборчого законодавства. Необхідним буде зупинитися перш за все на суб'єктах вчинення правопорушення, що відносяться до категорії посадових осіб.

Поняття посадової особи до 2015 року містилося у Законі України «Про державну службу», відповідно до ст. 2 даного Закону посадовими особами виступають керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій [58].

Ні чинний КК України ні чинний КУпАП не містить нормативного визначення посадової особи. Проте її можна визначити, як особу, що займає посаду – політичну, державної служби чи служби в органах місцевого самоврядування, прокуратури, суду, іншого державного органу.

Для загального розуміння слід буде і вказати, що собою являє Державний реєстр виборців, адже ст. 212-7 містить шість самостійних складів злочинів, предметом правопорушення яких виступає саме Державний реєстр виборців.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Державний реєстр виборців», Державний реєстр виборців – це автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для зберігання, обробки даних, які містять передбачені цим Законом відомості, та користування ними, створена для забезпечення державного обліку громадян України, які мають право голосу відповідно до статті 70 Конституції України (далі - виборці) [59].

Дві статті Кодексу України про адміністративні правопорушення, що вміщують в собі ще декілька складів окремих правопорушень (а саме ст. 212-9 та ст. 212-10), стосуються порушень у сфері ведення передвиборної агітації.

У зв'язку із цим необхідно вказати, що відповідно до ст. 51 Виборчого кодексу України, передвиборна агітація - це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата, партію (організацію партії) - суб'єктів виборчого процесу [29].

Так, ст. 212-10 КУпАП вказує неможливість здійснення передвиборної агітації особою, участь якої у передвиборній агітації заборонена законом, проте не називає таких суб'єктів. У зв'язку із цим, необхідним є звернення до Виборчого кодексу України, який визначає, що участь у здійсненні передвиборної агітації забороняється:

1) іноземцям та особам без громадянства, у тому числі шляхом журналістської діяльності чи у формі участі у концертах, виставах, спортивних змаганнях, інших публічних заходах, що проводяться на підтримку чи за підтримки кандидата (кандидатів) чи суб'єкта їх висування;

2) органам виконавчої влади, органам влади Автономної Республіки Крим та органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам і судам, їх посадовим і службовим особам у робочий час (крім випадків, якщо така особа є кандидатом на відповідних виборах);

3) членам виборчих комісій під час виконання обов'язків членів виборчих комісій на строк здійснення повноважень [31].

Таким чином, можливо відмітити, що іноземці, особи без громадянства можуть бути суб'єктами відповідальності за вчинення виборчого правопорушення.

Необхідним також буде вказати на те, що юридичні особи також відповідно до КУпАП виступають як суб'єкти, що можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства. До таких суб'єктів, як впливає із статей КУпАП, можливо віднести політичні партії, засоби масової інформації та інші.

Щодо суб'єктів вчинення злочинів у сфері порушення виборчого законодавства, то М.О. Акімов вказував, що норми, які розміщуються у Кримінальному кодексі України, та які стосуються злочинів проти виборчих прав (крім ст. 159-1 КК України) передбачають як кваліфікуючу ознаку (ст. 157 – як особливо кваліфікуючу) вчинення цих посягань спеціальним суб'єктом. Варто ж відразу наголосити на тому, що норми Глави V КК України включають захист не лише виборчих прав.

До кола таких суб'єктів кримінальним законом він відносить:

- членів виборчої комісії (ст.ст. 157, 158, 158-1, 158-2, 159, 160 1 КК України);
- членів комісії з референдуму (ст.ст. 158, 158-1, 159, 160 1 КК України);
- членів ініціативної групи референдуму (ст.ст. 158-1, 160 1 КК України);
- кандидатів на виборах, а так само і довірених осіб кандидата на виборах (ст.ст.158, 158-1, 160 1 КК України);
- представників політичної партії, місцевої організації політичної партії, а так само і уповноважених осіб політичної партії чи місцевої організації політичної партії (ст.ст.158, 158-1, 160 1 КК України);
- офіційних спостерігачів на виборах або референдумі (ст.ст. 158, 158-1, 160 1 КК України) [60, с. 15]

Як і у дослідженні суб'єктів, що можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності необхідним буде звернути увагу на статті КК України, що визначають спеціальних суб'єктів вчинення правопорушення. Так, відповідно до ст. 159-1 КК України яка містить 6 різних складів злочинів, суб'єкти вчення яких є спеціальними. Такими суб'єктами можуть бути:

- офіційний представник партії, на якого її внутрішніми документами (зокрема, статутом) покладено обов'язок забезпечувати підготовку та подання до НАЗК звітів про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру;
- розпорядники виборчих фондів, на яких відповідним виборчим законодавством покладено обов'язок подання таких звітів до ЦВК, НАЗК, ОВК, ТВК та/або партії;
- офіційний представник партії (керівник), бухгалтер, член партії, особа за довіреністю), який у таких стосунках діє «від імені» партії. Проте із такою позицією важко погодитися, адже лише керівник є офіційним представником політичної партії. У виборчому процесі таким представником може бути також уповноважений представник

у ЦВК або уповноважена особа, в той же час бухгалтер партії не уповноважений представляти партію, Член політичної партії може її представляти лише за уповноваженням керівного органу партії [37, с. 90-95].

Важливим є також розуміння того, що як і у випадку можливості застосування адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства до юридичних осіб (політичні партії, ЗМІ, тощо) існує також можливість застосування кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Таким чином можливо сказати, що за порушення виборчого законодавства до кримінальної та адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті як фізичні так і юридичні особи.

Ключовський Ю.Б. у своєму монографічному дослідженні надавав класифікацію суб'єктів впливу на формування волі виборця, що можливо певним чином співставити із основними категоріями суб'єктів, що притягуються до кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

- Так, першою групою визначено іноземців та апатридів, а також іноземні юридичні особи; (було з'ясовано, що іноземці та апатриди можуть бути притягнуті до кримінальної чи адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства);
- Другою групою є невідні суб'єкти, у розпорядженні яких перебувають певні матеріальні та інформаційні ресурси та важелі потенційного впливу на окремі категорії виборців або можливості поширювати відповідну інформацію;
- суб'єкти владних повноважень – органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи. (як впливає із статей КК України та КУпАП, члени виборчої комісії та їх посадові особи можуть бути

притягнуті до кримінальної чи адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства)

- суб'єкти, до основних функцій яких належить поширення інформації. (було визначено, що журналісти та ЗМІ в цілому, відповідно до положень КК України та КУпАП можуть бути порушниками виборчого законодавства та притягнуті до відповідальності);
- кандидати, партії – суб'єкти їх висування та окремі виборці (що також, логічно впливає із статей КК України та КУпАП, що визначає дану категорію суб'єктів, як можливих порушників виборчого законодавства) [32, с. 395-396].

Таким чином можливо дійти висновку, що суб'єкти, які можуть бути притягнуті до кримінальної чи адміністративної відповідальності, в даний час налічують досить багато категорій груп, що включають в себе: виборців, кандидатів, політичні партії, як суб'єкти висунення кандидатів; ЗМІ в цілому та журналісти, як їхні представники; члени виборчих комісій та їх посадові особи, іноземці, апатриди, іноземні юридичні особи.

2.4. Реалізація кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства України.

Козодой Л. М. вказує, що гарантіями реалізації виборчих прав є закріплення у нормах Конституції України загальних основоположних норм-гарантій, норм-принципів, які певною мірою гарантують основним суб'єктам виборчого процесу реалізацію своїх виборчих прав – право голосу і право балотуватися до органів державної влади, чи до органів місцевого самоврядування. Держава зобов'язана гарантувати їх реальне здійснення. Права суб'єктів виборчого процесу мають бути гарантовані та захищені від порушень з боку самої держави, або її органів, посадових осіб та свавілля

різних ситуаційно створених політичних сил, чи окремої впливової групи зацікавлених осіб. До нормативно-правових гарантій виборчих прав громадян належить система конституційних та законодавчих норм, які визначають та закріплюють загальні принципи функціонування інститутів прямого народовладдя, коло суб'єктів здійснення безпосередньої демократії, цілі, яких вона має досягнути [61].

Реалізація юридичної відповідальності полягає у тому, що особа, перебуваючи у межах певних правових відносин, вчиняючи правопорушення, підлягає заходам державного примусу згідно із встановленими правовими актами правилами і процедурами. В умовах правової держави при реалізації юридичної відповідальності мається на меті, зокрема, захист прав і свобод особи та належна охорона правопорядку. Адже рівень сталості та непорушності правопорядку в суспільстві та державі прямо пропорційно залежить від того, наскільки повно і точно реалізуються вимоги правових норм щодо здійснення юридичної відповідальності. Застосовуючи заходи юридичної відповідальності, держава прагне досягти певного остаточного результату, який передбачений законодавством. При окремих видах юридичної відповідальності можуть бути різні цілі, що були згадані у Розділі I даного дослідження [62, с. 22].

Практична реалізація правових можливостей реагування на порушення вимагає від усіх відповідних суб'єктів якісного опанування усіма тонкощами законодавства, зокрема:

- ст.254 КУпАП стосовно необхідності складання протоколу про адміністративне правопорушення;
- ст.256 КУпАП щодо змісту цього протоколу;
- необхідністю роз'яснення порушникові його прав та обов'язків (ст.268 КУпАП);
- приписами стосовно надіслання протоколу до органу, який уповноважений розглядати відповідну справу, тобто – до місцевого суду (ст.221 КУАП). Відзначається також і те, що положення статті 256 КУпАП не

передбачають вимог щодо конкретної форми протоколу про адміністративне правопорушення та не уповноважують жодну особу чи орган на встановлення такої форми. Але, відповідні державні органи, чії посадові особи наділені повноваженнями на складання таких протоколів, затверджують форми цих документів своїми відомчими інструкціями [45, с. 907]

Є. В. Шульга вказує, що практика розгляду справ про адміністративні правопорушень, що посягають на здійснень народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення, свідчить про існування низки проблем, пов'язаних з реалізацією законодавчих приписів. Проте аргументів, щодо існування дійсних проблем, що пов'язані із реалізацією законодавчих приписів науковець не визначає [43, с. 149].

Як справедливо вказує І.В. Тимошенко стосовно притягнення до кримінальної відповідальності порушників норм виборчого законодавства, слід сказати, що в даний час не є проблемою брак санкцій за порушення виборчого законодавства, проблемою є відсутність належного механізму її реалізації [34, с. 9].

Для прикладу, можливо назвати випадки, коли певне діяння підпадає під кримінально-карне діяння, що передбачене КК України, проте у кінцевому випадку суд вважає за необхідне застосувати більш м'яжку форму покарання у вигляді адміністративного штрафу, що передбачений КУпАП.

Під час проведення першого туру виборів Президента України у 2019 році, кандидат у Президенти України Олег Ляшко публічно продемонстрував свій бюлетень на виборчій дільниці перед тим, як опустити його до урни. Декілька днів потому керівник департаменту комунікації Міністерства внутрішніх справ України Артем Шевченко і, відповідаючи на запитання про те, як буде реагувати поліція на дії О.Ляшка, А.Шевченко сказав: «Безумовно, кваліфікація, внесення до ЄРДР, а потім за підслідністю передання за погодженням з прокуратурою». Він уточнив, що йдеться про кваліфікацію за ст. 159 Кримінального кодексу України (порушення таємниці

голосування). Але все закінчилось тим, що О. Ляшко отримав лише адміністративний штраф за агітацію в день виборів. Аналогічна ситуація склалася і з майбутнім Президентом України В. Зеленським. Його дії Оболонський районний суд кваліфікував за ст.212-10 КУпАП та виписав максимально можливий штраф у розмірі 850 гривень [63].

Таким чином можливо відмітити, що по факту було вчинення правопорушення за яке встановлено кримінальну відповідальність, проте у кінцевому вигляді було застосованого адміністративну відповідальність та накладено адміністративний штраф, що викликає питання, щодо того, в яких же тоді випадках виникає відповідальність за порушення таємниці голосування.

Для практичного відображення механізму реалізації двох видів юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства можливим є звернення до офіційного звіту підготовленого спостерігачами Громадської організації ОПОРА за результатами проведення виборів Президента України у 2019 році.

У період з 01.01.2019 по 31.05.2019 до Національної поліції України надійшло 11 тис. 317 звернень. З цієї кількості 318 включали інформацію про кримінальні правопорушення, 642 — ознаки адміністративних правопорушень, 10 357 стосувалися інших аспектів організації та проведення виборів, порушення правопорядку під час виборів [64]. Такі цифри свідчать про досить не значний відсоток злочинів та адміністративних правопорушень серед таких повідомлень.

Чинне законодавство України передбачає обов'язковість початку кримінального провадження у випадках надходження до уповноважених органів інформації щодо вчинення злочину у сфері виборчого законодавства. Отже, кількість кримінальних проваджень за досліджуваний період вказує на загальні тенденції забезпечення правопорядку під час виборів, проте це ще не є свідченням доведеності фактів дотримання виборчого законодавства.

Станом на 5 листопада 2019 року судами України було винесено 15 обвинувальних вироків та 3 ухвали про звільнення від кримінальної відповідальності за статтею 158-1 Кримінального кодексу. Цією статтею встановлено відповідальність за незаконне використання, видачу, отримання виборчого бюлетеня. Ще один вирок винесено за статтею 158 Кримінального кодексу України (фальсифікація виборчої документації). На момент підготовки звіту жодна особа не була засуджена до відбування покарання, а фігуранти справ активно укладали угоди зі слідством. Звертає на себе увагу відсутність судових рішень щодо масштабних інцидентів, які могли би суттєво вплинути на результати голосування. 11 з 18 рішень судів стосувалися спроб виборців приховано винести отримані ними бюлетені для голосування за межі приміщення для голосування. В окремих з цих випадків порушники були зупинені членами виборчих комісій чи спостерігачами (2 справи) або поверталися до приміщення та вкидали власний бюлетень до скриньки для голосування (1). Незавершені спроби виборців винесення бюлетеня трактувалися судами як замах на його приховування. [64].

Таким чином, можливо сказати, що така кількість осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства у співвідношенні до загальної кількості злочинів, що вчиняються у сфері виборчого законодавства, свідчить про його недосконалість.

Як було вказано раніше, 642 протоколи про адміністративні правопорушення було складно щодо осіб у діяннях яких містилися ознаки порушення виборчого законодавства.

Із них 457 протоколів або 71% від їхньої кількості стосувалися виготовлення або розповсюдження друкованих матеріалів передвиборної агітації без вихідних даних (стаття 212-13 Кодексу про адміністративні правопорушення).

Другою за кількістю складених протоколів стала стаття 212-10 Кодексу про адміністративні правопорушення (87 протоколів). Цією статтею

передбачається відповідальність за порушення обмежень у веденні передвиборної агітації, до яких належать:

- 1) здійснення агітації особою, участь якої у такій діяльності заборонена законом;
- 2) проведення агітації із порушенням строків;
- 3) здійснення агітації у формах і засобами, що заборонені законодавством;
- 4) порушення інших обмежень у веденні передвиборної агітації.

Третю позицію займають порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів або розміщення їх у заборонених законом місцях (67 протоколів за статтею 212-14). 21 протокол було складено за статтею 212-20 Кодексу, якою встановлено відповідальність за порушення порядку опублікування виборчих документів.

Лише по одному протоколу було складено за статтями 212-8 (порушення порядку ознайомлення зі списками виборців) та 212-9 (порушення ведення агітації із використанням ЗМІ).

На чергових виборах Президента України 2019 року судами було прийнято 106 рішень про притягнення осіб до адміністративної відповідальності [64].

Якщо порівняти кількісне співвідношення між складеними протоколами про вчинення адміністративних правопорушень та особами, що були притягнуті до адміністративної відповідальності можливо сказати, що до адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства притягується мізерна кількість осіб.

Таким чином, із відображеної статистики виборчого процесу 2019 року, що стосувався виборів Президента України можливо відслідкувати, що правопорушення вчиняються у досить значній кількості, проте лише 10 % від загального вчинення правопорушень (злочинів) мають своїм завершенням встановлення адміністративної чи кримінальної відповідальності для суб'єкта вчинення такого правопорушення чи злочину.

Отже, можливо сказати, що наявність порушення виборчого законодавства, ще не є свідченням того, що особи будуть притягнуті до відповідальності, що викладає питання щодо практичної реалізації кримінально-карних та адміністративно-деліктних норм за порушення виборчого законодавства.

В той же час, слід пам'ятати, про закріплену у Конституції України ст. 62, що стосується презумпції невинуватості, яка говорить про те, «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням». Таким чином, конституційне закріплення принципу презумпції невинуватості звернене виключно у бік злочину та правовідносин, які стосуються захисту особи від безпідставного обвинувачення саме у вчиненні злочину, що виключає у свою чергу згадку про адміністративні правопорушення [2].

Таким чином не можливо сказати, що суди якимось чином сприяють тому, що особи, зокрема злочинці, що порушують виборче законодавство уникають відповідальності, адже при розгляді справ, суди досліджують усі обставини справи, а будь-які сумніви, щодо того є особа винуватою чи ні у вчиненні виборчого злочину тлумачаться на її користь, що передбачено Конституцією України, що не можливо сказати про адміністративну відповідальність.

Г.Й. Удовенко, оцінюючи нинішнє виборче законодавство щодо правової відповідальності за його порушення, вказував, що відповідних норм на сьогодні достатньо. Але практика засвідчує, що ці норми у більшості

випадків працюють неефективно. Думалось, що наявність кримінальної відповідальності, що передбачена за перешкоджання здійсненню виборчого права, підміну виборчих документів, неправильний підрахунок голосів, порушення таємниці голосування буде достатньо. Адже саме кримінальне покарання слід обов'язково застосовувати за обтяжливі злочини, які безпосередньо впливають на результати виборів, наприклад, за організацію фальсифікації підсумків голосування. Але практика довела, що загроза покарання не зупинила порушників, тому що вони діяли за вказівкою і під прикриттям високопосадових осіб. Достатня кількість заходів кримінальної та адміністративної відповідальності встановлена відповідними кодексами за порушення виборчого законодавства. За час, що минув після виборів Президента, правоохоронні органи мали можливість застосувати ці норми на практиці. Проте, він переконаний, що справедливі, чесні і прозорі вибори - це перш за все результат розвитку демократії та дотримання прав людини в державі [42, с. 156].

Таким чином, можливо прийти до висновку, що механізм реалізації адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства має суттєві недоліки так як, наявність норм ще не означає їхню дієвість у практичній реалізації, що виражається у співвідношенні між відкритими провадженнями та винесеними рішеннями

Висновки до 2 розділу

Проаналізувавши та дослідивши адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення виборчого законодавства можливо прийти до таких висновків.

Кримінальна відповідальність за порушення виборчого законодавства є також негативною формою реагування держави, на вчинене суспільно-небезпечне, винне, протиправне діяння, яке посягає на порядок здійснення

народного волевиявлення та порядок його забезпечення та передбачає можливість застосування кримінально-карних санкцій за його вчинення.

Адміністративна відповідальність за порушення виборчого законодавства є реакцією держави на суспільно-шкідливе порушення порядку здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення, що може мати наслідок у вигляді застосування судом адміністративного стягнення.

Основні підстави для застосування тієї чи іншої відповідальності мають бути вираженими не лише у фактичному вчиненні певного правопорушення (у даному випадку правопорушення у сфері виборчого законодавства), а ще й мати свою юридичну (нормативну) підставу, якою визнається закріплена на рівні кодифікованого акта про відповідальність (Кримінального кодексу України чи Кодексу України про адміністративні правопорушення) міра та саме правопорушення. В той же час, необхідно відмітити, що підстави кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства різняться між собою.

Суб'єкти, що можуть бути притягнуті до кримінальної чи адміністративної відповідальності, в даний час налічують досить багато категорій груп, що включають в себе: виборців, кандидатів, політичні партії, як суб'єкти висунення кандидатів; ЗМІ в цілому та журналісти, як їхні представники; члени виборчих комісій та їх посадові особи, іноземці, апатриди, іноземні юридичні особи

Аналіз виборів Президента України 2019 року здійснений організацією ОПОРА свідчить про те, що порушень у сфері виборчого законодавства є більш ніж достатньо, щоб сказати про наявність проблем під час проведення виборів в Україні, що стосуються порушень виборчого законодавства. В той же час, як показує дослідження проблемами реалізації кримінальної та адміністративної відповідальності виступає те, що досить незначна кількість суб'єктів вчинення правопорушення (злочину) притягуються до відповідальності.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

3.1. Міжнародний досвід застосування кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства

Прагнення України запровадити демократичні стандарти управління та врядування ставить високі вимоги щодо забезпечення реалізації прав людини та громадянина, що закріплені у міжнародних документах та які ратифікувала наша держава. У будь-якій демократичній державі правова регламентація виборів як сучасного інституту народовладдя повинна відповідати загально визнаним принципам і нормам міжнародного права.

Тому, з метою напрацювання досконалого механізму застосування кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення виборчого законодавства, доцільним є дослідження досвіду інших держав.

У цій роботі для порівняльного дослідження вибрано регулювання юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства сусідніх Республіки Польщі та Російської Федерації.

Слід сказати, що у Республіці Польща з 2011 року основним нормативно-правовим актом, що визначає порядок проведення виборів, є Виборчий кодекс Республіки Польща.

Особливістю Виборчого кодексу Республіки Польща щодо юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства є те, що порушення закріплюються безпосередньо у такому кодексі, до того ж визначається і міра відповідальності.

Так, польський законодавець, у Розділі IX Виборчого кодексу, розмістив норми про адміністративно-правову відповідальність за вчинення виборчих порушень [65]. Його окремі положення стосуються і кримінально-правової відповідальності, зокрема арешту та позбавлення волі, однак

більшість норм в частині кримінальної відповідальності все ж закріплено у Карному кодексі Республіки Польщі, зокрема у Розділі XXXI «Злочини у сфері виборів і референдумів» [66]

Можливо відмітити, що такі кримінальні злочини виділені в окремий розділ та мають назву, що відповідає тим злочинами, склади яких передбачено даним розділом, на відміну від КК України, де назва розділу обмежується лише виборчими правами, що розміщені до того ж у Розділі, разом із трудовими та іншими особистими правами.

Що стосується Розділу IX Виборчого кодексу Республіки Польща (далі – ВК), то значна частина норм, представлених у ньому, стосується порушення правил здійснення передвиборної агітації. Так, статті 494 і 495 ВК стосуються різноманітних обмежень передусім щодо розміщення матеріалів передвиборної агітації. Зокрема, передбачено накладення штрафу на осіб, які здійснюють агітацію у приміщеннях органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування або судів, у приміщеннях інших публічних інституцій у спосіб і у формах, що заважають їхньому нормальному функціонуванню, на території військових частин, а також у приміщенні виборчої комісії або будівлі, де вона знаходиться. Окрім того, штраф застосовується до тих, хто розміщує агітаційні плакати і гасла на стінах будинків, зупинках громадського транспорту, дошках оголошень, вуличних ліхтарях, енергетичних, телекомунікаційних та інших об'єктах інфраструктури без згоди власника або розпорядника майна, об'єкта або пристрою, або при встановленні власних рекламних пристроїв для проведення виборчої кампанії порушує чинні норми законодавства, розміщує плакати і виборчі гасла таким чином, щоб їх не можна було видалити, не завдавши шкоди. Низка норм Виборчого кодексу Польщі стосується застосування заходів адміністративно-правової відповідальності за недотримання вимог щодо фінансової звітності [40, с. 120].

Як уже було зазначено раніше, Карний кодекс Республіки Польща містить Розділі XXXI «Злочини у сфері виборів і референдумів», де

закріплено більшість норм, що стосуються кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Даний кодекс містить десять складів злочинів у сфері виборів та референдумів, а саме: підкуп виборців, до того ж до відповідальності буде притягнутий і той, хто пропонує, і той, хто отримує; знищення чи пошкодження, фальсифікація виборчої та референдумної документації; порушення таємниці голосування; перешкоджання здійсненню виборчих прав або роботі виборчих комісій; фальсифікація підсумків голосування та інших [66].

В цілому можливо сказати, що склади злочинів, передбачені Карним Кодексом Республіки Польща, є співмірними із злочинами, що визначені КК України.

Виборчий кодекс Республіки Польща містить значно більше складів адміністративних проступків у сфері виборів, за які передбачено адміністративну відповідальність. Позиція законодавця щодо включення відповідних правопорушень до чинного виборчого законодавства здається нам зрозумілою, адже у такому випадку не залишаються осторонь правопорушення, що можуть бути передбачені виборчим законодавством, проте не мають свого відображення у законодавчих актах, що встановлюють відповідальність.

На відміну від Республіки Польща, інша сусідня держава – Росія – не має окремого кодифікованого акта, що визначає порядок організації та проведення виборів і містить ряд законодавчих актів, що регулюють окремі види виборів..

Проте, важливо зауважити, що у виборчому законодавстві Республіки Польща існує Федеральний закон «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации», який виконує роль своєрідного «напівкодексу», «часткового кодексу». Відповідно до 79 даного Закону «відповідальність за порушення

законодавства Російської Федерації про вибори і референдуми встановлюється федеральними законами». [67].

Окрім того, внаслідок федеративного устрою суб'єкти федерації мають власне виборче законодавство, яке часто має форму виборчого кодексу. Що і можливо пояснити відсутністю єдиного кодифікованого акту.

Отже, розгляд юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства Російської Федерації необхідно розпочинати із звернення до законодавчих актів, що регулюють порядок та організацію виборчого процесу.

Так, ст. 56 Федерального закону «О выборах Президента Российской Федерации» вказує, що відповідальність за порушення законодавства про вибори Президента Російської Федерації встановлюється федеральними законами [68]. Аналогічна норма міститься і ст. 101 Федерального закону «О выборах депутатов Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации» [69].

Таким чином виникає необхідність звернення до чинних кодифікованих актів, що встановлюють кримінальну чи адміністративну відповідальність. Що можливо обґрунтувати тим, що карне законодавство Російської Федерації, як і до речі України, базується на доктринальному положенні, що склад злочину повинен обов'язково бути передбачений одним кодифікованим актом, на відміну від досліджуваного вище, законодавства Республіки Польща.

Кримінальний кодекс Російської Федерації не містить окремої Глави, що включає в себе лише виборчі злочини (як і в українському), а містить п'ять статей у Главі 19 «Злочини про конституційних прав та свобод людини і громадянина» [70].

Проте все ж варто відмітити, що хоча карне законодавство і не виділяє окремо злочини у сфері здійснення народного волевиявлення, але все ж таки, склади злочинів містяться у Главі злочинів проти конституційних прав, на

відміну від українського законодавства, де такі злочини розміщені в одному розділі разом із трудовими та іншими особистими правами.

Відповідно до Глави 19 Кримінального кодексу Російської Федерації, злочинами у сфері виборчого законодавства визнаються:

- Перешкоджання здійсненню виборчих прав або роботі виборчих комісій (ст. 141);
- Порухення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, виборчого об'єднання, діяльності ініціативної групи з проведення референдуму, іншої групи учасників референдуму (141.1);
- Фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, документів загальноросійського голосування (ст. 142);
- Фальсифікація підсумків голосування (142.1);
- Незаконні видача і отримання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, бюлетеня для загальноросійського голосування (142.2) [70].

Можливо відмітити, що даний перелік виборчих злочинів є дуже схожим на той, що існує у КК України, що свідчить про те, як українське так і російське кримінальне законодавство має все ще спільні ознаки радянського кримінального законодавства 1960-х років.

Як і в українському законодавстві, знову ж таки назва Глави не відповідає там правопорушенням, що в ній міститься, адже, наприклад, ст. 142 стосується не виборчих прав та свобод громадян Російської Федерації, а забезпечення порядку здійснення народного волевиявлення.

У зв'язку із цим, окремі автори відповідальність в сфері виборчого права пропонують розділити на два самостійних підвиди: в одному випадку це відповідальність за порушення виборчих прав громадян, в іншому - відповідальність за порушення порядку організації та проведення виборів [71].

Значно більше статей містить Кодекс Російської Федерації про адміністративні проступки, що передбачають адміністративну

відповідальність за порушення виборчого законодавства. Серед ключових складів правопорушень можливо назвати:

- Порушення права громадянина на ознайомлення зі списком виборців, учасників референдуму (ст. 5.1);
- Порушення порядку участі засобів масової інформації в інформаційному забезпеченні виборів, референдумів, загальноросійського голосування (ст. 5.5);
- Відмова в наданні відпустки для участі у виборах, референдумі (ст. 5.7);
- Виготовлення, розповсюдження або розміщення агітаційних матеріалів з порушенням вимог законодавства про вибори і референдуми (ст. 5.12);
- Підкуп виборців, учасників референдуму або здійснення в період виборчої кампанії, кампанії референдуму благодійної діяльності з порушенням законодавства про вибори і референдуми (ст. 5.16);
- Порушення встановленого законом порядку підрахунку голосів, визначення результатів виборів, референдуму, загальноросійського голосування, порядку складання протоколу про підсумки голосування з відміткою «Повторний» або «Повторний підрахунок голосів» (ст. 5.25);
- Збір підписів виборців, учасників референдуму в заборонених місцях, а також збір підписів особами, яким участь в цьому заборонено федеральним законом (ст.5.47);
- Порушення правил перерахування коштів, внесених до виборчого фонду, фонд референдуму (ст. 5.50) [71].

Загалом же, Кодекс Російської Федерації про адміністративні правопорушення містить 34 статті, що передбачають адміністративну відповідальність за порушення виборчого законодавства, тобто вдвічі більше, ніж встановлено КУпАП.

Глава, що визначає склади адміністративних правопорушень має назву «Адміністративні правопорушення, що посягають на права громадян», у зв'язку із чим науковці також звертають увагу на те, що необхідним є визначення у Кодексі про адміністративні правопорушення Російської Федерації окремого розділу, що вміщував у себе всі 34 склади виборчих правопорушень [70].

Щодо заходів адміністративної відповідальності, то основним адміністративним стягненням, як і в Україні, виступає штраф.

Якщо аналізувати розміри штрафів, які зазначені у санкціях виборчих правопорушень, можливо відмітити, що суми досить суттєво відрізняються в залежності від конкретного виду правопорушення, а також в залежності від суб'єкта вчинення правопорушення – фізичної або юридичної особи. Також слід відмітити: якщо в Україні переважна більшість санкції КУпАП, що стосується порушень виборчого законодавства варіюється в середньому до 500 грн. при чому як для фізичних так і для юридичних осіб (найвищий розмір штрафу – 400 н.м. г. що дорівнює 6800 для юридичних осіб за порушення, відповідно до ст. 212-21), то Кодекс Російської Федерації про адміністративні правопорушення визначає досить високі розміри штрафів саме для юридичних осіб (в середньому приблизно 7 тис. грн., а найбільший розмір штрафу приблизно 100 тис. грн. за незаконне фінансування виборчої кампанії кандидата, виборчого об'єднання, кампанії референдуму, надання забороненої законом матеріальної підтримки, пов'язані з проведенням виборів, референдуму виконання робіт, надання послуг, реалізація товарів безкоштовно або за необгрунтовано заниженими (завищеними) розцінками.

Таким чином, можливо сказати, що розміри штрафів, які передбачені чинним законодавством Російської Федерації нагадують більшою мірою штрафи, які передбачені українським законодавством як кримінально-правова санкція за порушення виборчого законодавства.

При дослідженні міжнародного досвіду можливим також буде згадати про досвід впровадження такої санкції за порушення виборчого

законодавства, як позбавлення виборчого права (як права голосу так і права балотуватися).

Так, для прикладу, в Італії позбавлення виборчих прав (а саме права голосу) може бути здійснено судом на строк до п'яти років за вчинення окремих виборчих злочинів, наприклад широко відомою стала норма італійського законодавства, яка дозволяє позбавляти права голосу осіб, підозрюваних у належності до мафії (організованої злочинної групи). Слід відмітити, що існує рішення Європейського суду з прав людини у справі CASE OF LABITA v. ITALY (2000) у якому було вказано, що суд не може розглядати цей захід органів державної влади як пропорційний тій меті, що переслідується. Проте, суд не заперечує можливості існування такого покарання як позбавлення виборчого права (у даному випадку – права голосу), за умови, що таке покарання повинно бути обов'язково пропорційно меті, що переслідується. [72] .

Відповідно до ст. 132-26 Кримінального кодексу Франції, передбачається застосування такого покарання як позбавлення громадянських, цивільних та сімейних прав, яке, серед всього іншого, передбачає позбавлення як права голосу, так і права балотуватися [73, с. 365].

Таким чином, можна виділити такі особливості юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства у законодавстві міжнародних держав:

- Особливим видом покарання виступає позбавлення виборчого права, а саме права голосу для суб'єктів, що вчинили злочину у сфері виборчого законодавства;

- Включення відповідних правопорушень та мір відповідальності до виборчого законодавства, зокрема виборчих кодексів (Республіка Польща для прикладу)

- Великі розміри адміністративних штрафів за порушення виборчого законодавства (Російська Федерація для прикладу).

3.2. Перспективи запровадження альтернативних видів санкцій за порушення виборчого законодавства

Досить часто серед праць науковців можливо віднайти аргументи доцільності та необхідності доповнення чинних кодифікованих актів (у нашому дослідженні – Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення) новими статтями, що передбачають той чи інший вид юридичної відповідальності, а також застосування додаткових санкцій за порушення виборчого законодавства.

Так, наприклад, Громадянська мережа ОПОРА у 2017 році пропонувала доповнити чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення такими новими складами правопорушень, а саме:

- Демонстрація виборцем результатів волевиявлення у приміщенні для голосування. Правопорушення полягає в умисному публічному розголошенні (демонстрації) виборцем результатів волевиявлення у приміщенні для голосування (ст. 212-22);
- Приховування або знищення виборцем свого виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі. Правопорушення полягає в приховуванні або знищенні виборцем свого виборчого бюлетеня або бюлетеня для голосування на референдумі, а так само винесення його за межі ділянки для голосування (ст. 212-23);
- Перешкоджання здійсненню виборчих процедур, діяльності суб'єкта виборчого процесу. Правопорушення полягає в перешкоджанні діяльності суб'єкта виборчого процесу при виконанні ним своїх повноважень та/або здійсненні виборчих процедур шляхом незаконного позбавлення чи обмеження права присутності на засіданнях виборчих комісії тощо (ст. 212-24.).

Що стосувалося кримінальної відповідальності, ними пропонувалося внести зміни до ст. 158 КК, виключивши з неї частини 2-4, що мають стати основою нової кримінальної норми - ст. 158-3 КК (Підроблення, викрадення

або знищення виборчої документації, документів референдуму, печатки виборчої комісії або комісії з референдуму) та залишивши відповідальність лише за надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців. У Кримінальному кодексі України пропонувалося криміналізувати дії, пов'язані з незаконним вкиданням виборчого бюлетеня до виборчої скриньки за виборця іншою особою, якщо такі дії не передбачені законом. З цією метою відповідні зміни запропоновані до назви та редакції ч. 1 ст. 158-1 КК. Одночасно, пропонувалося посилити відповідальність за цією статтею, запровадивши в частині першій даної статті в якості альтернативної міри покарання ще й позбавлення волі на строк до двох років, а в частині другій – збільшити таке покарання до 5 років. У запропонованій статті 158-3 передбачалася відповідальність за підроблення, викрадення або знищення виборчої документації, документів референдуму, а також криміналізуються дії щодо викрадення, пошкодження або знищення печатки виборчої комісії. [75, с.365-366].

Можливим, на нашу думку, було б передбачити у КУпАП відповідальність за демонстрацію виборцем результатів волевиявлення у приміщенні для голосування, адже як було вказано в роботі, особа, що в день виборів публічно продемонстрував свій бюлетень на виборчій дільниці була притягнута до адміністративної відповідальності за агітацію в день виборів (справа Ляшка).

Проаналізувавши запропоновані зміни, що висувалися організацією ОПОРА, можливо сказати проте, що в даний час не є актуальним питання розширення статей Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, важливішим буде насамперед ефективне застосування наявних норм що стосуються таких порушень та видів стягнень за такі правопорушення

Д.О. Колодін у свою чергу досліджував доцільність запровадження покарання у виді позбавлення виборчого права, де навів наступні аргументи

можливості існування такого виду покарання за порушення виборчого законодавства.

По-перше покарання у вигляді позбавлення виборчих прав в сучасних європейських демократіях є надзвичайно поширеним явищем, причому йдеться про країни, які дійсно і без лапок є прикладами країн, в яких захист прав людини піднято на надзвичайно високий рівень.

По-друге значна кількість країн Європи (більшість з яких є членами Європейського Союзу) передбачили в своїх кримінальних кодексах цей вид покарання. А приклади цього покарання можна широко зустріти і в кримінальних кодексах країн, розташованих і за межами Європи.

По-третє, європейські стандарти прав людини не забороняють цей вид покарання і не вважають його таким, що порушує основні принципи виборчого права, які характеризують демократичне суспільство. Ця позиція підтримується як ОБСЄ, так і Радою Європи, що знайшло своє відображення у численних офіційних висновках цих організацій.

Підсумовуючи, науковець доходить висновку, що не варто «клеїти» покаранню у виді позбавлення виборчих прав ярлик минулого, коли аналогічне за формою покарання широко використовувалося упродовж тривалого періоду радянської влади, доки не було скасоване відповідним законом. Думка про те, що це покарання є недемократичним та відповідає духу каральних практик тоталітарної держави, є більш ніж дискусійним. Сьогодні ніхто, мабуть, не стане говорити про те, що позбавлення волі як вид покарання згідно з Кримінальним кодексом незалежної України, не може існувати в переліку покарань тільки тому, що воно необґрунтовано широко застосовувалося в сталінський період (і не тільки), супроводжуючись тотальним порушенням прав людини [74, с. 366-367].

Слід сказати, що можливість встановлення санкції у вигляді позбавлення виборчого права (а саме права голосу) згадувалася у рішенні Європейського Суду з прав людини «Hirst v. the United Kingdom».

Європейський суд з прав людини вказав, що повинен застосовуватися індивідуальний підхід, і, якщо покарання у вигляді позбавлення права голосу на певний строк передбачене як вид покарання, воно повинно застосовуватися до конкретного засудженого прямою вказівкою на це у вироку суду. У своєму рішенні Суд дійшов висновку, що мало місце порушення статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції, відповідно до якої гарантується право на вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу. Проте, Європейський суд з прав людини не виключає можливості обмеження виборчого права, щодо осіб, котрі серйозно зловживали публічною посадою, чи своєю поведінкою сприяли підриву верховенства права або демократичних принципів. Водночас у цьому рішенні вказується, що судовий захід з у вигляді позбавлення права голосу не повинен застосовуватися необґрунтовано, а принцип пропорційності вимагає встановлення чіткого та достатнього зв'язку між санкцією та поведінкою й іншими обставинами відповідної особи [76].

Також необхідним буде навести позицію, висловлену Венеціанською комісією, яка зазначала, що можливість позбавлення права обирати й бути обраним може бути передбачена, але тільки за такої сукупності умов:

- це має бути передбачене в законі;
- має бути дотримано принцип пропорційності;
- умови позбавлення права бути обраним можуть бути менш жорсткими, ніж умови позбавлення права обирати (тобто права голосу) [75]

Таким чином, акти міжнародного права не заперечують можливості існування такого покарання, як позбавлення виборчого права, проте таке покарання повинно бути підкріплено принципом пропорційності.

Можливо сказати, що в українських наукових колах склалася неоднозначна позиція, щодо доцільності та можливості запровадження такої санкції як позбавлення виборчого права.

Так, зокрема була здійснена спроба запровадження такого виду кримінального покарання (законопроект № 6418 від 18.02.2005 р., який мав би запроваджувати зазначений вид покарання статтею 54-1 Кримінального кодексу України). Ця пропозиція викликала жваву дискусію, під час якої думки дослідників розділилися. Так, зокрема, М. Козюбра висловив сумнів щодо відповідності цієї пропозиції статтям 38 та 70 Конституції, які не передбачають таких обмежень, і статті 64 Конституції, яка забороняє обмеження законом конституційного права, таку ж позицію зайняв і В. Тихий. Припустимість і доцільність такого виду покарання, крім авторів законопроекту, підтримав Я. Топчій [77, с. 210]

Слід пам'ятати, що відповідно до ч. 2 ст. 22 Конституції України «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» та ч. 1. ст. 64. «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [2].

Проте, варто зауважити, що позбавлення волі на певний строк, що передбачене як покарання за виборчий злочин, вже автоматично передбачає обмеження встановлених Конституцією України права та свобод. Із чого випливає висновок того, що визначення такого виду покарання як позбавлення чи обмеження, волі що визначені у Кримінальному кодексі України є таким, що не відповідають Конституції, що було б просто не припустимим.

Таким чином можливо сказати, що запровадження такого виду покарання як позбавлення виборчого права є можливим, але потребує відповідної аргументації та законодавчого закріплення.

Висновки до 3 розділу

Основними особливостями юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства у досліджуваних державах можна визначити:

- Включення відповідних правопорушень та мір відповідальності до виборчого законодавства, зокрема виборчих кодексів (Республіка Польща для прикладу);
- Досить високі розміри адміністративних штрафів за порушення виборчого законодавства (Російська Федерація для прикладу);
- Особливим видом покарання виступає позбавлення виборчого права, а саме права голосу для суб'єктів, що вчинили злочину у сфері виборчого законодавства.

Було визначено, що запровадження такого покарання як позбавлення виборчого права, а саме права голосу до осіб винних у порушенні виборчого законодавства є можливим, проте потребує відповідної аргументації та законодавчого закріплення.

Запровадження такого виду покарання як позбавлення виборчого права є можливим, але потребує відповідної аргументації та законодавчого закріплення.

ВИСНОВКИ

Участь народу у формуванні публічної влади в Україні є одним із важливих показників демократії та вказує на безпосередній зв'язок держави та особи. Проте, як показало дослідження виборчі процеси, які відбуваються в Україні з моменту проголошення незалежності досить часто супроводжуються правопорушеннями.

Виборчий кодекс України визначає, що особи винні у порушенні законодавства повинні нести юридичну відповідальність за їхнє вчинення. Зокрема, передбачено існування кримінальної, адміністративної та іншої відповідальності.

1. Історія становлення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України сягає часу, коли Україна входила до складу Радянського Союзу. В роботі визначено три основні етапи в історії становлення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Перший період – до проголошення незалежності України, протягом якого було вперше загадано про юридичну відповідальність за порушення виборчого законодавства у виборах в сільській місцевості та коли після прийняття у 1938 Конституції УРСР вибори стали прямими і до Верховної Ради УРСР та у чинному законодавстві, а саме у Кримінальному кодексі УРСР було визначено два види виборчих правопорушень за які було встановлено відповідальність.

Наступний період розпочався з ухвалення нового Кримінального кодексу УРСР у 1960 році, коли було розширено перелік видів виборчих правопорушень, що містилися у окремій Главі Кодексу та за які було передбачено відповідальність.

З проголошенням незалежності України пов'язаний третій, ключовий етап становлення інституту юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства. Повалення комуністичного режиму, проведення

перших виборів народних депутатів України та Президента України стали причиною внесення відповідних змін, що стосувалися виборчих процесів, у тому числі і заходів юридичної відповідальності за можливі порушення законодавства про вибори. Важливим є те, що у даний період законодавчо було закріплено, новий вид відповідальності за виборчі правопорушення, а саме у Кодексі України про адміністративні правопорушення йшлося про відповідальність за порушення законодавства про вибори народних депутатів.

2. В цей час юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства включає в себе кримінальну відповідальність, що має своє відображення у Главі V Кримінального кодексу України; адміністративну відповідальність, що має своє закріплення у Розділі 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення, та конституційно-правову, що передбачає можливість застосування такої відповідальності за окремі діяння, що визначені як порушення у Виборчому кодексі України (наприклад – дострокове припинення повноважень члена виборчої комісії).

3. Важливо відмітити, що кримінально-правовій охороні підлягають не лише право голосу, право бути кандидатом на виборах та право висувати кандидатів, а ще й похідні права, що стосуються порядку здійснення народного волевиявлення в цілому.

4. Відмінності між кримінальною та адміністративною відповідальністю за порушення виборчого законодавства полягають у їх нормативних, фактичних та процесуальних підставах. Так нормативною підставою виникнення кримінальної відповідальності є кримінально-правова норма, що передбачена КК України. Нормативною підставою виникнення адміністративної відповідальності є адміністративно-деліктна норма, що передбачена КУпАП. Фактичною підставою для виникнення кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства є вчинення злочину, а підставою для адміністративної відповідальності – делікту. Процесуальною підставою виступає рішення суду: для кримінальної відповідальності у

вигляді обвинувального вироку, для адміністративної – це постанова. Адміністративна відповідальність застосовується з метою виховання особи, що вчинила правопорушення виборчого законодавства, а кримінальна відповідальність є карою, тобто засобом примусу, що застосовується до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні її прав і свобод

5. Особи, що можуть бути притягнуті до кримінальної чи адміністративної відповідальності, в даний час налічують досить багато категорій груп, які можливо розрізнити в залежності від того, чи мають такі особи статус суб'єктів виборчого процесу (виборці, кандидати, виборчі комісії, політичні партії) та суб'єкти, що не мають такого статусу (іноземці, особи без громадянства, ЗМІ. Також можливим є поділ на загальних та спеціальних суб'єктів.

6. Аналіз виборів Президента України 2019 року, здійснений позапартійними спостерігачами від громадських організацій свідчить про те, що порушень у сфері виборчого законодавства є більш ніж достатньо, щоб сказати про наявність проблем під час проведення виборів в Україні, що стосуються порушень виборчого законодавства .

7. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства іноземних держав (на прикладі Республіки Польщі) характеризується тим, що склади адміністративних проступків та деяких кримінально-карних діянь визначені безпосередньо у Виборчому кодексі. Таким чином, принцип кримінального права відповідно до якого усі склади злочинів мають бути передбачені у Кримінальному кодексі, а інші закони не можуть визнавати протиправні діяння злочинами не дотримується у досліджуваній державі.

8. Особливістю юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства у Російській Федерації виступають розміри адміністративних штрафів, які є досить високими для юридичних осіб (в середньому 7 тис. грн., а найбільший розмір штрафу приблизно 100 тис. грн.), коли в Україні

найвищий розмір штрафу – 400 н.м. г. що дорівнює 6800 для юридичних осіб за порушення, відповідно до ст. 212-21).

9. Більшість держав Європи, у своїх кримінальних законах передбачають такий вид покарання, як позбавлення виборчого права, а саме права голосу для суб'єктів, що вчинили злочини у сфері виборчого законодавства.

10. Українське законодавство не передбачає існування такого виду покарання, як позбавлення виборчого права (зокрема права голосу). Проте, заслуговують на увагу норми Конституції, що певним чином передбачають можливість встановлення покарання у вигляді позбавлення пасивного виборчого права. Що можливо аргументувати наступним чином: ст.38, ст. 103 та ст. 140 Конституції України визначає пасивне виборче право (право балотуватися – «бути обраним»). У ст. 76 Конституції України вказано що «не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку». При тому, що відповідно до ст. 55 КК України, заборона займати певні посади, як вид покарання стосується і виборних посад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коментар до Закону України «Про вибори Президента України». Різак І.М., Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Рогач О.Я., Белов Д.М: навч. посіб. Ужгород, 2004. 215 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5098/1/Вибори%20ПУ%20коментар.pdf> (дата звернення 12.12.2019 р.)
2. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр> (дата звернення 05.05.2020 р.)
3. Терещук М.М. Юридична відповідальність у публічному праві: дис. ... канд. юрид. наук. Нац. акад. внутрішніх справ. Київ, 2019. 221 с. http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/2664/3/Yuridichna_vidpo.pdf (дата звернення 01.03.2020 р.)
4. Мазур М. В. Злочини проти виборчих прав громадян: історико-правовий аспект. *Форум права*. 2011. № 2. С. 539-545. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення 01.03.2020 р.)
5. О введении в действие Уголовного Кодекса Р.С.Ф.С.Р: Постановление ВЦИК от 1 июня 1922 года URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=42602#021136257836017247> (дата звернення 01.03.2020 р.)
6. Соловей Д.Ю. Еволюція законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) (1919-1959 рр.): дис. ... канд. юрид. наук Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2017. 237 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1940/3/dis%20%28%D0%94.%D0%AE.%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B9%29.pdf> (дата звернення 01.03.2020 р.)
7. Ставнічук М.І. Законодавство про вибори народних депутатів України: актуальні проблеми теорії і практики. Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України / В.Ф. Погорілко (ред.). Київ.

- Факт*, 2001. 156 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2010/STAVNIYCH_UK_2001.pdf (дата звернення 01.03.2020 р.)
8. Положення про вибори до Верховної Ради УРСР. 33 УРСР. 1938. № 12. Ст. 39. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/ba/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B2_%D1%96_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%8C_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%BE-%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%83%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83_%D0%A3%D0%A0%D0%A1%D0%A0_%D0%B7%D0%B0_1938_%D1%80%D1%96%D0%BA.1-21.pdf
9. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30.01.1937 р. № 001_001 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001/ed19370130 (дата звернення 01.03.2020 р.).
10. Мазур М.В. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдумних прав громадян: монографія. *Луганська правова фундація*. Луганськ, Елтон-2, 2012. 218 с. URL: http://mv-mazur.at.ua/_ld/0/2_mazur.pdf (дата звернення 01.04.2020 р.).
11. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19320600571/O/D19320571.pdf> (дата звернення 07.03.2020 р.).
12. Медіна Л.П. Кримінально-правова характеристика злочинів проти виборчих прав громадян України (ст. ст. 157, 158, 159 КК України): автореф. дис... канд. юрид. наук. *Інститут держави і права ім. В.М.*

- Корецького*. Київ, 2004. URL: <http://www.disslib.org/kryminalno-pravova-kharakterystyka-zlochyniv-proty-vyborchych-prav-hromadjan-ukrayiny.html> (дата звернення 01.03.2020 р.)
- 13.**Кримінальний кодекс УРСР: закон УРСР від 28.12.1960. № 2001-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/ed19990630> (дата звернення: 12.02.2020)
- 14.**Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР: указ Президії Верховної Ради Української РСР від 30.06.1983. 4571-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4571-10/ed19961229> (дата звернення: 12.02.2020)
- 15.**Про внесення змін до Кримінального кодексу України: закон України від 15.07.1999 р. № 974-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974-14/ed19991229>
- 16.**Лихова С. Я. Кримінально-правова охорона виборчих прав громадянина та шляхи її вдосконалення. С. Я. *Наукові записки НаУКМА*. 2000. Т. 18: Правничі науки. С. 29-36
- 17.**Сеник П. Р. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про референдум. *Наук. записки Львів. ун-ту бізнесу та права*. Львів, 2011. № 6. С. 178–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2011_6_42. (дата звернення 01.03.2020 р.)
- 18.**Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 07.12.1984 р. 80731-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 01.03.2020 р.)
- 19.**Про внесення до деяких законодавчих актів Української РСР доповнень і змін, що впливають з законів про вибори народних депутатів: указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19.01.1990 р. № 8710-XI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8710-11/ed19900119>

20. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям законів «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» і «Про вибори Президента Української РСР»: закон України від 03.03.1993 р. № 3039-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3039-12/ed20030424> (дата звернення 01.03.2020 р.)
21. Тагієв С.Р., Мазур М.В., Мягков М.О. Порухення виборчого законодавства: проблеми судового оскарження та юридичної відповідальності: *Препринт. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ.* Луганськ. 2006. 207 с URL: http://mv-mazur.at.ua/_ld/0/3_book5.pdf (дата звернення 01.03.2020 р.)
22. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405> редакція від 05.04.2001 (дата звернення 01.03.2020 р.)
23. Про вибори народних депутатів РСР: закон України від 27.10.1989 р. № 8304-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8304-11>. (дата звернення 01.03.2020 р.)
24. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, та сільських, селищних, міських голів: закон України від 06.04.2004 р. 1667-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-15> (дата звернення 01.03.2020 р.)
25. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян: Закон України 23.02.2006 р. № 3504-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3504-15/ed20060223> (дата звернення 01.03.2020 р.)
26. Костецька Л.М. Особливості антикризового управління виборчим процесом в Україні. дис. ... канд. наук з держ. упр. *Нац. акад. держ. упр. при Президентові України.* Київ, 2019 с 264. URL:

- <http://academy.gov.ua/pages/dop/137/files/60d988d8-f7ce-4b5e-82b1-53a7868cca23.pdf>. (дата звернення 01.03.2020 р.)
- 27.** Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян: закон України від 23.10.2014. 1703-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1703-18>. (дата звернення 01.03.2020 р.)
- 28.** Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян): URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/GG3NP00A?an=8> (дата звернення 01.04.2020 р.)
- 29.** Виборчий кодекс України: закон від 19.12.2019. 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20> (дата звернення 22.03.2020 р.)
- 30.** Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001. №2341-III (в редакції від 28.04.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405> (дата звернення 01.05.2020 р.)
- 31.** Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 07.12.1984 р. 80731-X. (в редакції від 19. 04. 2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 01.05.2020 р.)
- 32.** Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ, Ваіте, 2018. 908 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/401765?download=true>
- 33.** Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. НЗ4 За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та до- пов

- Юридична думка.* Київ, 2010 1288 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/239680/> (дата звернення 01.05.2020 р.)
- 34.** Тимошенко І. В. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Київ, 2010. 20 с. URL: https://uabs.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/SVR/Тymoshenko_IV.pdf
- 35.** Кривицький Ю. Юридична відповідальність працівників міліції України: теоретико-правові аспекти. *Підприємство, господарство і право* Київ, 2011. № 11. С. 7–11. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/15936/1/Kryvytskyi%20Y.%20L%20egal%20responsibility_article.pdf (дата звернення 01.05.2020 р.)
- 36.** Зелена І. В. Юридична відповідальність у приватному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: Київ, 2014. 20 с. URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2012/statji_n2_2_3_2013/Zelena_10.pdf (дата звернення 01.03.2020 р.)
- 37.** Козюбра М.І., Погребняк С.П., Цельєв О.В., Матвєєва Ю.І. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с. URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/283756?download=true>
- 38.** Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ. 2011. 380 с. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Maid_2011_1.pdf (дата звернення 01.03.2020 р.)
- 39.** Виборче право України: навч. посіб. за ред. В.Ф. Погорілка, М.І. Ставнічук. Київ: Парламентське вид-во, 2003. 383 с.. URL: https://www.academia.edu/37273294/%D0%92%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA (дата звернення 01.03.2020 р.)

40. Бондаренко Б., Задоя К., Калмиков Д., Кириченко Ю., Хавронюк М., Шехавцов Р. Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів. за ред. М. Хавронюка. Київ. «АК-Group», 2019. 122 с. URL: https://pravo.org.ua/img/books/files/1552474301ifes_handbook-for-judges-on-sanctions_-final.pdf (дата звернення 01.03.2020 р.).
41. Тимошенко І.В. Принципи юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1 (4). С. 45-49. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/57454>
42. Виборче законодавство України: проблеми та і шляхи їх вирішення: (За матеріалами науково-практичних конференцій та круглих столів). *Ін-т виборч. Права*. Київ. 2005. 180 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2010/VUBOR_2005.pdf (дата звернення 01.03.2020 р.).
43. Шульга Є.В., Яра О.С. Теоретико-правові підходи до визначення ролі й особливостей адміністративної відповідальності у виборчих відносинах. *Підприємництво, господарство, право*. 2017. № 9. С. 146-149. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/9/30.pdf> (дата звернення: 01.03.2020 р.)
44. Надобко С. В. Поняття та ознаки адміністративної відповідальності: сучасні концепції та підходи. *Право і суспільство*. 2014. № 5.2. С. 223-228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_5.2_51 (дата звернення 01.04.2020 р.)
45. Циверенко Г. П. Адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення в аспекті проекту Виборчого кодексу України. *Форум права*. 2010. № 4. С. 905-909. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index. (дата звернення 01.03.2020 р.).

46. Кальник В. В. До питання адміністративної відповідальності за порушення виборчих прав. *Право*. 2014. № 1. С. 73-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2014_1_14. (дата звернення 01.03.2020 р.).
47. Реформа інституту адміністративної відповідальності в Україні - проблеми та варіанти їх вирішення. URL: <https://www.pravo.org.ua/ua/news/2583> (дата звернення 01.03.2020 р.)
48. Луговий І.О. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення: автореф. дис... канд. юрид. наук: *Київ. нац. ун-т внутр. справ*. Київ, 2007. 19 с. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9B%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%86.%D0%9E.\\$](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9B%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%86.%D0%9E.$) (дата звернення 01.03.2020 р.)
49. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах): навч. посіб. Савченко А.В., Шуляк Ю.Л. Київ, «Центр учбової літератури». 2015. 312 с. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/kp/KruminPravo-pidr.pdf> (дата звернення 03.05.2020 р.)
50. Вибірчі злочини на чергових місцевих виборах – 2015 : особливості досудового розслідування URL: <https://www.opora.ua.org/report/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi-vybory-2015/43792-vyborchi-zlochyny-na-cherhovyykh-mistsevykh-vyborakh-2015-osoblyvosti-dosudovoho-rozsliduvannia>. (дата звернення 01.03.2020 р.).
51. Свірін М.О., Коцюбинська Ю.М. Удосконалення кримінально-правових норм щодо протидії правопорушенням у сфері виборчого процесу. *IX Міжнародна науково-практична конференція «Закарпатські правові читання» (20-22 квітня 2017 року)* Ужгород

2017. с. 364-370. URL:
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14911/1/%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%A1%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A5%20%D0%9D%D0%9E%D0%A0%D0%9C.pdf> (дата звернення 01.03.2020 р.).
- 52.** Кострицький В. В. Підстави та умови криміналізації підкупу виборця або учасника референдуму. *Юридичний бюлетень*. Одеса, 2017. С. 85-102 URL: <http://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/2017.4.YUridichnij.Byuleten..pdf> (дата звернення 01.03.2020 р.).
- 53.** Каленіченко Л. І. Підходи щодо розуміння необхідних підстав юридичної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2016. С. 39-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2016_22_10. (дата звернення 01.03.2020 р.).
- 54.** Самотуга А.В. Конспект лекцій із Конституційного права с. 244. URL: <https://dduvs.in.ua/wpcontent/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kzpd/z/zl18.1.pdf> (дата звернення 11.04.2020 р.).
- 55.** Гришина Н.В. Адміністративна і кримінальна відповідальність: Порівняльна характеристика. *Часопис з юридичних наук*. 2014. URL: <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1663> (дата звернення 01.03.2020 р.).
- 56.** Крижановська В. А. Адміністративна відповідальність в адміністративному праві України: сучасне розуміння, нові підходи : дис... канд. юрид. наук. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. 258 с. URL: <http://ena.lp.edu.ua/handle/ntb/34561> (дата звернення 01.03.2020 р.).

57. Шорський П.О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян в Україні: дис. ..канд. юрид. наук. Суми, 2018. 267 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/70692/5/diss_Shorskyi.pdf (дата звернення 01.03.2020 р.).
58. Про державну службу: закон України від 10. 12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/ed20151210> (дата звернення 11.03.2020 р.).
59. Про державний реєстр виборців: закон України від 22.02.2007 р. № 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16> (дата звернення 08.04.2020 р.).
60. Акімов М.О. Деякі кваліфікуючі ознаки злочинів проти виборчих прав: наявні проблеми, шляхи їх вирішення. *Юридична наука*. 2018. № 1. С. 14–22. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/jnn_2018_1_4%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/jnn_2018_1_4%20(2).pdf) (дата звернення 01.03.2020 р.).
61. Козодой Л.М. Виборче право громадян України та нормативно-правові гарантії його реалізації. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4112/1/-%20%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%95%D0%97%20%20%D0%BE%D1%81%D1%82.%20p067-068.pdf> (дата звернення 01.03.2020 р.).
62. Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах: монографія. за заг. ред . Н. М. Оніщенко. Київ, 2009. 216 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2010/INSTUT_UT_2009.pdf (дата звернення 01.03.2020 р.).
63. Постанова Оболонського районного суду міста Києва № 756/6274/19 від 13.05.2019 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81708135> (дата звернення: 06.05.2020).
64. Остаточний звіт спостереження ОПОРИ на чергових виборах Президента України 2019 року. URL:

- https://www.oporaua.org/report/vybory/vybory-prezydenta/vybory-prezydenta-2019/final_report_prezident_2019 (дата звернення 01.05.2020 р.).
- 65.** Kodeks wyborczy. USTAWA z dnia 5 stycznia 2011 r. <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110210112/U/D20110112Lj.pdf> (дата звернення 01.05.2020 р.).
- 66.** Kodeks karny : Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku. Dziennik Ustaw. 1997. Nr. 88. Poz. 553. <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110210112/U/D20110112Lj.pdf> (дата звернення 28.04.2020 р.).
- 67.** Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации: Федеральный Закон от 12 июня 2002 г. № 67 (ред. от 16.10.2012). URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102076507> (дата звернення 07.05.2020 р.).
- 68.** О выборах Президента Российской Федерации: закон Российской Федерации от 10.01.2003 г. № 19-ФЗ. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102079674&backlink=1&&nd=102063825> (дата звернення 01.05.2020 р.).
- 69.** О выборах депутатов Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации: Закон Российской Федерации URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102171479> (дата звернення 07.05.2020 р.).
- 70.** Уголовный кодекс Российской Федерации: закон Российской Федерации от 24 мая 1996 года URL: http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&link_id=0&nd=102041891 (дата звернення 07.05.2020 р.).
- 71.** Масловская М.В. Ответственность в российском избирательном праве М.В. Масловская, Е.С. Морозова URL: <http://journal.mrsu.ru/wp->

content/uploads/2016/05/statya_maslovskaya_morozova_itog-variant.pdf

(дата звернення 04.05.2020 р.).

- 72.** Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях: закон Российской Федерации от 20 декабря 2001 года № 195-ФЗ URL: http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&link_id=0&nd=102074277 (дата звернення 01.05.2020 р.).
- 73.** Справа Лабіта проти Італії: рішення Європейського суду за прав людини від 15.09.2001 №. 980_009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_009 (дата звернення 01.05.2020 р.).
- 74.** Колодін Д. О. Доцільність запровадження покарання у виді позбавлення виборчого права (до питання щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти виборчих прав громадян). *Фенікс*. Одеса, 2013. Вип. 48. С. 365-373. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2129/Kolodin.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 01.03.2020 р.).
- 75.** Коцюбинська Ю.М. Удосконалення кримінально-правових норм щодо протидії правопорушенням у сфері виборчого права. *Закарпатські правові читання: тези доповіді ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (20–22 квітня 2017 р)*. Ужгород, 2017. С. 364–369. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14911/1/%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%A1%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A5%20%D0%9D%D0%9E%D0%A0%D0%9C.pdf> (дата звернення 01.05.2020 р.).
- 76.** Гірт проти Сполученого королівства: рішення Європейського суду з прав людини від 6 жовтня 2005 року. URL:

<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125834>. (дата звернення 01.05.2020 р.)

- 77.**Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю.Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. Київ. 2009. 500 с. URL: <https://www.venice.coe.int/files/CDL-elec-opinions-UKR.pdf> (дата звернення 01.05.2020 р.)